

Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ.

наша СЛОВА.pdf

Другі год выдання

№ 49 (101) 6 снежня 2023 г.

Адборачны тур XIV Рэспубліканскага фестывалю нацыянальных культур

"Мы - гэтай краіны багацце" - фінал абласнога тура і фінал усіх адбораў на XIV Фестываль нацыянальных культур!

У Палацы культуры горада Ліды завяршыўся адборачны тур XIV Рэспубліканскага фестывалю нацыянальных культур. 7 нацыянальнасцей і больш за 200 удзельнікаў Гарадзенскай вобласці "закрылі" абласныя этапы.

Свята пачалося з выставы майстроў народнай

творчасці і выставы-дэгустацыі нацыянальных страў, у рамках якой чальцы журы і гледачы пазнаёміліся з вырабамі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва і ацанілі кухні прадстаўнікоў татарскай, украінскай, польскай, літоўскай і рускай нацыянальнасцяў.

Удзельнікі мерапрыемства змагаліся за званні лепшых у вакальным мастацтве, у танцы і дэкламацыі паэтычных твораў.

(Заканчэнне на ст. 2.)

Адборачны тур XIV Рэспубліканскага фестывалю нацыянальных культур

(Заканчэнне. Пачатак на ст. 1.)

За мінулыя гады фестываль сфармаваў сваю гісторыю і стаў значнай падзеяй у культурным жыцці нашай вобласці, ён з'яўляецца стымулам з'яўлення новых, самабытных нацыянальных творчых калектываў і індывидуальных выканаўцаў.

У чарговы раз абласны адборачны тур фестывалю нацыянальных культур пазнаёміў удзельнікаў і глядачоў з творчасцю багатага суквецця розных этнічных культур, якія жывуць у Гарадзенскай вобласці і падкрэсліў нацыянальную асаблівасць культуры беларускага народа.

Па рашэнні журы лепшыя творчыя калектывы і выканаўцы, будучы рэкамендаваны для ўдзелу ў XIV Рэспубліканскім фестывалі нацыянальных культур, які пройдзе ў Гародні ў 2024 годзе.

ТК "Культура Лідчыны".

У касцёле ў Наваградку падчас пасяджэння епіскапату дабраславілі мемарыяльную шыльду ў памяць пра Слугаў Божых: біскупа і законніцу

21-22 лістапада ў рэкалекцыйным доме пры парафіі святога Арханёла Міхала ў Наваградку (Гарадзенская дзяцэзія) праходзіла 88-е Пленарнае пасяджэнне Канфэрэнцыі Каталіцкіх Біскупаў у Беларусі.

Як афіцыйна паведамлялася раней, у восеньскім пасяджэнні беларускага каталіцкага епіскапату ўзялі ўдзел Старшыня ККББ біскуп Віцебскі Алег Бугкевіч, Мітрапаліт Мінска-Магілёўскі арцыбіскуп Юзаф Станеўскі, віца-старшыня ККББ біскуп Гарадзенскі Аляксандр Кашкевіч, генеральны сакратар ККББ дапаможны біскуп Менска-Магілёўскай архідзяцэзіі Юрый Касабуцкі, біскуп Пінскі Антоні Дзям'янка, арцыбіскуп эмерыт Тадэвуш Кандрусевіч.

На пасяджэнні таксама прысутнічалі Апостальскі нунцый у Беларусі арцыбіскуп Антэ Ёзіч, сакратар Апостальскай нунцыатуры ў Менску ксёндз Крыштаф Сэрока і Апостальскі адміністратар для католікаў візантыйскага абраду ў Беларусі архімандрыт Сяргей Гаек.

Як паведаміла Прэс-служба Гарадзенскай дзяцэзіі, завяршылася пасяджэнне святой Імшой у наваградскім касцёле святога Арханёла Міхала, цэлебрацыю якой узначаліў арцыбіскуп Станеўскі. У Эўхарыстыі ўдзельнічалі таксама мясцовыя вернікі.

Пробашч парафіі святога Арханёла Міхала ксёндз Юрый Жэгарын прывітаў усіх прысутных, асабліва іерархаў, і звярнуўся да біскупаў з просьбай дабраславіць мемарыяльную шыльду, прысвечаную двум слаўным Божым Слугам з Наваградскай зямлі: біскупу Зыгмунту Лазінскаму і сястры Вандзе Банішэўскай.

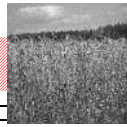
Зыгмунт Лазінскі нарадзіўся ў 1870 годзе ў вёсцы Барацін каля Карэлічаў. Будучы першы біскуп Пінскай дзяцэзіі правёў у гэтай вёсцы толькі першыя дзесяць гадоў жыцця, бо ў 1880 годзе сям'я Лазінскіх пераехала ў маёнтак Чэрнік каля Мінска-Мазавецкага (Польшча), але малая радзіма назаўсёды засталася ў яго сэрцы.

Ванда Банішэўская нарадзілася ў 1907 годзе ў вёсцы Каменка каля Наваградка. Яна жыла там разам з бацькамі, братамі і сёстрамі, пакуль не ўступіла ў Кангрэгацыю Сясцёр ад Анёлаў у Вільні.

Напрыканцы святой Імшы арцыбіскуп Юзаф Станеўскі дабраславіў мемарыяльную шыльду і заахвоціў прысутных *"не баяцца быць святымі ўжо на зямлі"*.

**Паводле: Прэс-служба Гродзенскай дзяцэзіі.
Фота: Grodnensis.by / Catholic.by.**

Не стала Алеся Мацулевіча

Вершы з новай кнігі Алеся Мацулевіча

Бронзавы Гедымін

Аганаў ды Нячай* - "бацькі"
для бронзавага Гедыміна,
а шпоры ў конскія бакі -
аб інахадзі напамінак.

У доўгім бронзавым плашчы,
на бронзавым кані Вялікі.
На князя бронзавым плячы
гуляюць залатыя блікі.

Сярод заводаў і дамін,
пад сонцам у нябёс блакіце
стаіць ля замка Гедымін,
які паклаў пачатак Лідзе...

Пайшоў вайной крыжак-шакал
на княства гарады і весі -
каб заслانیць шлях крыжакам,
князь замак загадаў узвесці...

Сябры з'язджаюцца да нас,
да бронзавага Гедыміна.
Прыезджым ды лідзянам князь -
як аб даўнейшым напамінак.
2019

*Сяргей Аганаў і Вольга Нячай - беларускія скульптары, аўтары помніка Вялікаму князю Гедыміну ў Лідзе.

Мая малая радзіма

Малая радзіма мая -
вялікая, слаўная Ліда,
з якою я сэрца спаяў,
з якою душа мая зліта.

Радзіма малая мая -
дзе замак часоў Гедыміна
глядзіцца, калісьці ваяр,
у люстра азэрнае мірна.

Малая радзіма мая -
дзе ціхая рэчка Лідзейка
віецца, нібыта змяя;
дзе "лакі", "малочка", "ліцейка"...

Радзіма малая мая -
дзе шмат прадпрыемстваў працуе.

2 снежня па Лідзе разляцелася жалобная вестка. Не стала кіраўніка літаб'яднання "Суквецце", паэта і журналіста Алеся Мацулевіча. Тызень назад здарыўся абшырны інфаркт. Пасля двух дзён у рэанімацыі Алеся перавялі ў кардыялогію, ён адзваніўся ўсім знаёмым, што ідзе на папраўку. Але...

Алесь Мацулевіч нарадзіўся 19 студзеня 1981 года ў Лідзе. Скончыў Лідскае педагагічнае вучылішча (2000), Берасцейскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна (2005, філалагічны факультэт).

Журналісцку працу пачаў у незалежнай газеце "Тэлескоп" (рэдактар С. Суднік). Пасля закрыцця "Тэлескопа" перайшоў у дзяржаўную "Лідскую газету". Праз увесь час супрацоўнічаў з газетамі "Наша слова" і "Наша слова.pdf".

Вершы Алеся Мацулевіча друкаваліся на старонках "Лідскай газеты", у літаратурна-мастацкіх часопісах "Ад лідскіх муроў" і "Верасень", у калектыўных зборніках. Песня на верш "Роднаму гораду" (кампазітар - Аляксандр Якіменка, г. Астравец) прагучала ў час святкавання 690-годдзя Ліды (2013). Верш "Купалле" прагучаў у эфіры Беларускага тэлебачання, у праграме "Добрай раніцы, Беларусь!" (2017). Алесь Мацулевіч - пераможца III адкрытага рэгіянальнага конкурсу імя Веры Навіцкай "Дарослыя - дзецям" (2018). Аўтар кніг паэзіі "Леў і ключы" (2015) і "Горад-карабель" (2019). З 2019 года - кіраўнік літаратурнага аб'яднання "Суквецце" пры рэдакцыі "Лідскай газеты". З таго ж года з'яўляўся ўдзельнікам народнага аматарскага аб'яднання "МузАльянс" Палаца культуры горада Ліды.

У 2023 годзе Алесь Мацулевіч падрыхтаваў да друку сваю трэцюю кнігу "Бронзавы Гедымін". Кніга ўжо звёрстана і была адпраўлена аўтару для апошняй вычыткі. На жаль вычытаць кнігу Алесь ужо не паспеў. Тым не менш кніга Алеся Мацулевіча "Бронзавы Гедымін" выйдзе, няхай ужо як помнік шчыраму беларускаму хлопцу, журналісту і паэту, але абавязкова выйдзе.

Светлая памяць табе, Паэце.

Вядомая ў многіх краях
прадукцыяй Ліда-красуня.

Малая радзіма мая -
дзе высіцца з бронзы Скарына...
Я Ліду гатовы абняць,
бо сэрца яна пакарыла.

Радзіма малая мая,
прыгожая, мілая Ліда,
я сэрца з табою спаяў,
з табою душа мая зліта!
2018

"Лідская газета"

Да 80-годдзя выдання

Каб часу адчуваў павеў,
каб пра жыццё раёна ведаў,
каб тэму для размовы меў,
са мною - "Лідская газета".

Як печ рыхтуюць да зімы,
куды прадукцыя вязецца
і дзе будуюцца дамы,
раскажа "Лідская газета".

Як дружны экіпаж жыве,
і як камбайнер паабедаў,
і як шчыруюць на жніве,
раскажа "Лідская газета".

Пра сто бабуліных гадкоў,
аб франтавых дарогах дзеда
і пра працоўны шлях бацькоў
раскажа "Лідская газета".

Хто на баяне лашчыў слых,
і дзе адкрыты сад для дзетак,
і хто наведваў пажылых,
раскажа "Лідская газета".

Куды схадзіць усёй сям'ёй,
як школьнікі праводзяць лета
і дзе каткі зальём зімой,
раскажа "Лідская газета".

Як рыцарскі прайшоў турнір,
і дзе "Лідчанкай" песня спета,
і чым запомніўся "LIDBEER",
раскажа "Лідская газета".

Хто бегае за ўсіх хутчэй,
і пра рэкорд цяжкаатлета,
і пра футбол, і пра хакей
раскажа "Лідская газета".

Як п'яніца гразіў нажом,
як дом спаліла цыгарэта,
як пёр "бяспраўнік" на ражон,
раскажа "Лідская газета".

І аб ансамблі скрыпачоў,
і пра суквеццеўскіх паэтаў,
і пра заўзятых рыбакоў
раскажа "Лідская газета".

Як пабароць уласны страх,
аб доўгага жыцця сакрэтах
і аб рэцэптах смачных страў
раскажа "Лідская газета".

Каб часу адчуваў павеў,
каб пра жыццё раёна ведаў,
каб тэму для размовы меў,
з табою - "Лідская газета".
2019

Прыпеўкі пра бібліобус

Слухай, бабка, жонка, дзеўка!
Слухай, дзед, мужчына, хлопец!
Зараз вам сляём прыпеўкі
пра машыну - бібліобус!

* * *

Бібліобус нас распесціў:
мы па кніжачкі не ездзім -
і цяплом, і маразамі
ездзяць кнігі да нас самі.

* * *

Едзе ў вёску бібліобус.
Справу добрую ён робіць -
ён вязе вяскоўцам кнігі.
Людзі справу ацанілі.

* * *

Едзе з кнігамі па сёлах
бібліётэка на колах.
Ездзіць з кніжкамі па вёсках
бусік хуткі - не павозка.
* * *

Розных кніжак поўная,
ездзіць перасоўная.
З вуліцы на вуліцу
бусік перасунеца.

* * *

Рада вельмі той "Газелі"
сэрданька сялянскае...
Вам прыпеўкі мы прапелі,
а вы нам - папляскайце!
2017

"Нельга забыць. Цяжка помніць..."

Бібліобус Лідскай раённай бібліятэкі імя Янкі Купалы выязджаў да чытачоў з аддаленых вёсак па маршруце "Канюшаны-Дзітрыкі". Бібліятэкар арганізавала кніжную выставу "Нельга забыць. Цяжка помніць..."

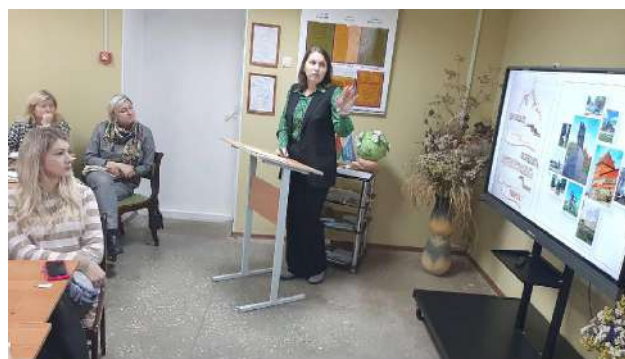
Чытачы пазнаёміліся з літаратурай, у якой апісваюцца злачынствы гітлераўцаў над беларускім народам у гады Вялікай Айчыннай вайны. Асабліва ўвага была сканцэнтравана на матэрыялах, дзе паказаны зверствы нацыстаў пры знішчэнні вёсак разам з людзьмі: як зганялі людзей у гумны, як стралялі па тых, хто імкнуўся ўцячы, як падпальвалі гэтыя гумны разам з людзьмі. Пажылыя чытачы расказвалі пра ўспаміны іх дзядоў і прадзедаў аб жыцці ў пастаянным страху ўсе ваенныя годы.

ТК "Культура Лідчыны".

Нарада ў Лідскім экацэнтры

У Лідскім раённым цэнтры экалогіі, турызму і краязнаўства прайшла Раённая інструктыўна-метадычная нарада з педагогамі-краязнаўцамі ўстаноў адукацыі.

Абмеркаваны актуальныя аспекты арганізацыі краязнаўчай дзейнасці са школьнікамі, прадстаўлены лепшы досвед працы СШ №11 г. Ліды, СШ №1 г. Бярозаўкі, падведзены вынікі і пастаўлены задачы на новы навучальны год. Былі аналіз, тэорыя і шмат практыкі.

Значным элементом сустрэчы стала прэзентацыя кнігі педагога СШ №11 г. Ліды Анашкевіч Н.М. "Герб горада Ліды як гісторыка-геральдычны помнік Беларусі".

Вялі нараду педагогі-матэратары: Ала Жылевіч і Таццяна Ярошка.

ТК "Культура Лідчыны".

Памерла праўнучка Францішка Багушэвіча

Пайшла ў лепшы свет пані Крыстына Шманьда - праўнучка класіка беларускай літаратуры Францішка Багушэвіча. Сумную навіну з Варшавы паведаміў у фэйсбуку журналіст Віктар Шукяловіч.

Крыстына Шманьда нарадзілася ў 1932 годзе ў леснічоўцы Падзялёная пад Смаргонню. Тады гэта быў Ашмянскі павет Віленскага ваяводства ў складзе Польшчы. Яе маці - Станіслава Тамашэўская - была сярэдняй дачкой Тамаша Багушэвіча, сына сьлыннага паэта і абаронцы беларускай мовы Францішка Багушэвіча.

"Калі Крыстыне было 7 гадоў, яе разам з маці і братам бальшавікі выслалі ў Сібір. Большасць яе ўспамінаў з тых часоў была пра ежу: пра дзікую моркву на лузе, кіслую капусту, сланечнікавую макуху з фабрыкі алею, ляндрынку ад суседа, якая тады здалася ёй найвялікшым смакоццем у свеце...", - піша Віктар Шукяловіч.

З бальшавіцкага палону сям'я Тамашэўскіх здолела выбрацца ў 1942 годзе, калі ў СССР падчас Другой сусветнай вайны фармавалася польская Армія Андэрс. Спачатку Тамашэўскія перабраліся ў Персію, а пасля ў Індыю.

Толькі пасля Другой сусветнай вайны, у 1947 годзе, Станіслава Тамашэўская з дзецьмі змаглі пакінуць Індыю ды выехаць у Польшчу, дзе ўз'яднаньня з сям'ёй чакаў муж і бацька - Юзаф Тамашэўскі. Падчас вайны ён змагаўся ў Арміі Краёвай на Ашмяншчыне, а пасля заканчэння баявых дзеянняў здолеў выехаць у Польшчу на землі, атрыманьня ад Нямецчыны.

Сям'я Тамашэўскіх жыла ў горадзе Гіжыцке на Мазурах. Крыстына ж пасля заканчэння хімічнага факультэта ў Познані пераехала разам з мужам, хімікам і музыкам, у Варшаву. Тут яна працавала настаўніцай хіміі ў школе.

У 2017 годзе Крыстына Шманьда падзялілася ўспамінамі пра нялюдскія здзекі, голад, хваробы ды страх з журналістам тэлеканала "Белсат".

Ніхто з непасрэдных нашчадкаў Францішка Багушэвіча цяпер не жыве ў Беларусі - некаторыя з іх перабываюць у Польшчы, а частка выехала ў ЗША.

Паводле СМІ.

Выйшла кніга пра знакавую этнаэкспедыцыю стогодавай даўніны

У выдавецтве "Беларуская навука" выйшаў альбом-манаграфія "Забытая экспедыцыя 1923 года. Для вытокаў акадэмічнай этнаграфіі ў Беларусі". Яе аўтары - Сяргей Грунтоў, Яніна Грыневіч і Надзея Саўчанка.

Кніга прысвечаная вывучэнню гісторыі падрыхтоўкі і правядзення этнаграфічнай экспедыцыі 1923 года, якая была арганізавана сумесна Інбелкультам і Галоўным архіўным упраўленнем. Сабраныя ёю экспанаты былі прадстаўлены ў беларускім павільёне Першай Усесаюзнай сельскагаспадарчай і кустарна-прамысловай выставы ў Маскве, а пасля сталі асновай этнаграфічнай экспазіцыі Беларускага дзяржаўнага музея.

Аснову выдання складаюць 59 фотаздымкаў экспедыцыі, якія захоўваюцца ў фондах Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь. Цалкам яны публікуюцца ўпершыню, да кожнага складзены разгорнуты каментар.

У кнізе прадстаўлены гісторыя арганізацыі і правядзення экспедыцыі, працэс падрыхтоўкі да Усесаюзнай выставы і праца яе беларускага павільёна. Акрамя таго, прадстаўлены біяграфічныя нарысы ўдзельнікаў экспедыцыі Міхася Мялешкі, Аляксандра Шлюбскага, Міколы Азбукіна і Льва Дашкевіча ды агляд развіцця беларускай савецкай этнаграфіі і фальклзнаўства ў 1920-я - пачатку 1930-х гадоў.

Выданне падрыхтавана пераважна на матэрыялах фондаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь і па публікацыях у тагачасным перыядычным друку. Кніга падрыхтаваная да 100-годдзя правядзення экспедыцыі.

Альбом-манаграфія будзе цікавы этнолагам, гісторыкам, мастацтвазнаўцам, краязнаўцам, а таксама шырокаму колу чытачоў, якія цікавяцца беларускай гісторыяй і культурай.

Паводле СМІ.

Навіны Германіі

Актыўная пазіцыя Германіі супраць досведаў на жывёлах

Прэмія за даследаванні ў вобласці абароны жывёл 2023 года прысуджана за "Інавацыйныя даследаванні, якія дазваляюць замяніць эксперыменты на жывёлах культурамі клетак".

Скарачэнне ліку досведаў на жывёлах з'яўляецца важнай мэтай Федэральнага ўрада. Кожны год узнагароды ўручаюцца даследчыкам, чые вынікі дазваляюць знайсці альтэрнатыву выпрабаванням на жывёлах. У 2023 годзе прэмія была ўручана даследніцы пухлін прафесару Дыяне Кляйн з Інстытута клеткавай біялогіі медыцынскага факультэта Універсітэта Дуйсбург-Эсэн. Эксперыменты на жывёлах не рэдкасць, асабліва ў даследаваннях раку. Кляйн распрацавала метады, з дапамогай якога лячэнне пухлін можна пратэставаць на клеткавых культурах, а не на жывёлах, як гэта было раней. Кляйн і яе каманда распрацавалі мэдэлі клеткавых культур, якія імітуюць чалавечыя органы. Гэтыя мэдэлі даюць магчымасць даследаваць розныя спосабы лячэння, такія як прамянёвая і/ці хіміятэрапія.

У кааліцыйнай дамове Федэральны ўрад паставіў перад сабой амбіцыйныя мэты ў вобласці абароны жывёл, уключаючы значнае скарачэнне выпрабаванняў на

Лабараторная праца можа замяніць досведы на жывёлах

жывёлах. Арыяне Гнеда была прызначана ўпаўнаважанай Федэральнага ўрада па абароне жывёл. Федэральнае міністэрства сельскай гаспадаркі падтрымлівае, сярод іншага, даследчыя праекты, накіраваныя на скарачэнне колькасці выпрабаванняў на жывёлах, і фінансуе Нямецкі цэнтр абароны лабараторных жывёл.

Берлін (d.de) - © pictureAlliance/dpa.

Германія выдзеліць 100 млн даляраў для кліматычнага фонду

На адкрыцці Сусветнай канферэнцыі па клімаце ўрад Германіі і ААЭ нечакана паабяцалі выдзеліць фінансавую дапамогу для бедных краін у памеры 200 млн даляраў.

На адкрыцці Канферэнцыі ААН па змене клімату COP28 у Дубаі Германія і Аб'яднаныя Арабскія Эміраты паабяцалі выдзеліць па 100 млн даляраў (92 млн еўра) на патрэбы фонду па пакрыцці страт і шкоды (ангел. Loss and Damage Fund). Гэта першы грашовы ўнёсак у фонд, які быў створаны летась для кампенсавання страт, звязаных са зменай клімату, у асабліва ўразлівых краінах. Вялікабрытанія, ЗША і Японія таксама паабяцалі зрабіць ахвяраванні. Фонд прызначаны для аказання дапамогі, да прыкладу, пасля ўраганаў ці працяглых засух, выкліканых глабальным пацяпленнем. Унёскі ў фонд ажыццяўляюцца ўсімі дзяржавамі на добраахвотнай аснове. Міністр эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця Свення Шульцэ заклікала Кітай і іншыя новыя індустрыяльныя краіны таксама прыняць удзел у фінансаванні фонду. Яна гаварыла пра "рэвалюцыйнае

Сусветная канферэнцыя па клімаце ў Дубаі

рашэнне ў карысць самых уразлівых".

Германія спадзяецца, што яе нечаканае абяцанне паслужыць сігналам, які заахоціць іншыя краіны таксама зрабіць ахвяраванні ў фонд.

Дубай (dpa) - © pictureAlliance/dpa.

"Дзеці цёмных сялян, якія ўчора хадзілі за плугам, не проста абвясцілі сябе літаратарамі, а ўзяліся за выкананне вялікай місіі"

Роўна сто гадоў таму, 28 лістапада 1923 года ў Менску быў створаны легендарны "Маладняк", які пакінуў па сабе значны след у беларускай літаратуры.

Маладнякоўцы. 1-ы рад: Я. Падабед, А. Якімовіч, М. Чарот, А. Дудар, Я. Пушча; 2-і рад: А. Бабарэка, Н. Чарнушэвіч, П. Трус, А. Вольны, А. Александровіч, К. Чорны (1925). Крыніца ілюстрацыі: Скарбніца нацыянальнай літаратуры і мастацтва: камплект рэпрадукцый / Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва

Што было "да"?

Яшчэ з часоў першых беларускіх адраджэнцаў у беларускай літаратуры панавалі ўмоўныя "песні жалбы". Пісалі іх многія, у тым ліку бясспрэчныя нашыя класікі - Якуб Колас, Янка Купала, Цішка Гартны. Старонкі "Нашай Долі", "Нашай Нівы" ды іншых выданняў першых дзесяцігоддзяў XX стагоддзя былі літаральна перапоўненыя плачам па нешчаслівай долі.

Прывяло ўсё гэта ў выніку да таго, што Вацлаў Ластоўскі ў 1913 годзе на старонках "першай беларускай газеты з рысункамі" распачаў дыскусію аб тым, як мела развівацца беларуская літаратура. Маўляў, не ўсё так кепска і ў родным краі трэба шукаць не адно негатыў, але і нешта пазітыўнае. Каб наступным пакаленням было чым гана-

рыцца.

З таго часу мінула дзесяць гадоў, якія істотным чынам змянілі гістарычны, палітычны і культурніцкі ландшафт Беларусі. Грымнула Першая сусветная вайна, якая стала самай сапраўднай катастрофай для Еўропы. Па выніку яе з мапы свету знікла некалькі імперый, а на іх рэштках утварыліся новыя, ужо нацыянальныя дзяржавы.

Рэвалюцыі, які адбыліся ў той час па ўсім свеце, да непазнавальнасці мянялі краіны. Расія, Германія, Турцыя паўставалі цяпер у абсалютна новым і нечаканым, раней не бачаным абліччы. Старая культура, што была цесна звязаная з ранейшымі парадкамі, таксама адыходзіла ў нябыт. Баль правілі авангард і мадэрнізм.

Як усё пачыналася?

Познім вечарам 28 лістапада 1923 года ў будынку "Камуністычнага інтэрнацыяналу моладзі", які месціўся ў самым сэрцы тагачаснага Менска, сабралася 6 чалавек. У выніку паседжання паставілі стварыць літаратурнае аб'яднанне, якое б прапагандавала новую рэвалюцыйную культуру.

З тых літаратараў, што прысутнічалі на ім, усе былі яшчэ "зялёнымі" ва ўсіх сэнсах гэтага слова. Самым маладым быў Андрэй Александровіч, які меў на той момант усяго 17 гадоў. Следам ішоў паэт Алесь Дудар, якому тады было 18 гадоў. Ягоны сябар Анатоль Вольны і яшчэ адзін паэт Язэп Пушча былі ва ўзросце 21 года. Крытык Адам Бабарэка быў трохі старэйшы за калегаў - яму было ўжо 24 гады. Ну а самым дарослым і дасведчаным у літаратурнай справе з іх быў Міхась Чарот, якому было 27 гадоў. Таму не дзіва, што менавіта ён і ачолюў наваствораную суполку.

Дзеці цёмных сялян, якія яшчэ ўчора хадзілі за

пругам і пасвілі каровы, цяпер не проста абвясцілі сябе літаратарамі, а ўзяліся за выкананне вялікай місіі - зрабіць перамены ў тагачаснай беларускай культуры. Па сутнасці "Маладняк" ад першых дзён свайго існавання быў не проста літаратурным аб'яднаннем, але найперш тусоўкай пасіянарных маладзёнаў, што гуртавалі вакол сябе падобных - найперш авангардных аўтараў. А авангард, як вядома, тады панаваў у Еўропе.

Першы з'езд маладнякоўцаў, 1925

"Бура і націск"

Ідучы следам за нямецкімі рамантыкамі канца XVIII стагоддзя, маладнякоўцы абвясцілі свой уласны, беларускі "Sturm und Drang". Гэта значыць, зацягае змаганне і перафарматаванне айчыннай культуры. Вось што пісаў у тым самым 1923 годзе Кандрат Крапіва ў адным са сваіх вершаў, які так і называецца "Аб "буры і націску"":

Адзін аж лезе, здэцца, з скуры,
Даводзячы патрэбнасць "буры"
І "націску" ў літаратуры;
Другі баіцца, мусіць, буры:
Даводзіць ён, што лепей крышку
Было б сядзець нам у зацішку;
А трэці проста пустазвоніць -
Ні нападае, ні бароніць.
Узнялі толькі завіруху, -
Тым часам справа ўсё без руху.
Браткі! ці весці гэту спрэчку,
Ці сыпаць вам муку у рэчку,
Як у няведамай старонцы
Калісь рабілі пашахонцы, -
Карысць, бадай-што, тут адна:
Не будзем мець мы талакна.
Чым весці спрэчку гэту дурна,
Было б, па-мойму, лепей крыху
За працу ўзяцца - хто паціху,
А хто няхай бы сабе й бурна.

Малады паэт, які не без іроніі разважаў над літаратурнымі спрэчкамі, што развялі маладнякоўцы, у выніку і сам далучыўся да аб'яднання. Але ў 1926 годзе пакінуў яго, перайшоўшы разам з Адамам Бабарэкам і Кузьмой Чорным у не менш легендарнае "Узвышша".

Чаму "Маладняк" распаўся?

У хуткім часе пасля з'яўлення "Маладняка" пачалася і актыўная праца - у друку з'яўляліся новыя творы маладнякоўцаў, выходзілі іхнія кнігі, з'яўлялася крытыка на іх. Філіі арганізацыі як грыбы пасля дажджу пачалі расці не толькі на Беларусі, але і за яе межамі.

Вядома як мінімум пра дзве такія - адна дзеяла ў Маскве, а другая ў Празе. Ды і заходнебеларуская моладзь, што цікавілася актуальнай культурай, бачыла ў маладнякоўцах пэўны арыенцір і ўзор для пераймання. Ужо ў 1925 годзе колькасць сяброў аб'яднання перавышала пяць сотняў - гэта быў проста неверагодны рост. Але колькасць далёка не заўжды азначае якасць. Часцяком у "Маладняк" прымаліся людзі без асаблівых талентаў, якія проста былі неабсякавыя да літаратуры і "пралетарскай" культуры ды маглі быць хаця б нечым карыснымі. Таму тыя, хто ўжо сцвердзіўся на ніве прыгожага пісьменства, і вырашылі адасобіцца ад іх у нешта больш элітарнае. Так і паўстала ўвесну 1926 года "Узвышша" - з адной назвы якога ўжо робіцца зразумела, хто мог стаць сябрам гэтага аб'яднання. Не проста неабсякавы, але таленавіты і здольны. Паміж былымі таварышамі ў прэсе распачалася сапраўдная варажнеча.

У 1928 годзе "Маладняк" фактычна спыніў сваё існаванне, ператварыўшыся ў Беларускаю асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў. Часопіс яшчэ выходзіў 5 гадоў, але гэта было ўжо не тое. Канец 1920-х - пачатак 1930-х стаў фатальным для большасці ўдзельнікаў тагачаснага літаратурнага працэсу - спачатку на карысць адзінага пісьменніцкага саюза былі ліквідаваныя ўсе літаратурныя аб'яднанні, а потым прыйшлі і па іх сябраў. І былыя маладнякоўцы, і былыя ўзвышэнцы зведалі рэпрэсіі цягам 1930-х гадоў.

Паводле СМІ.

Леанід Лаўрэш

Яўстах Тышкевіч, яго калекцыя і яго музей

Яўстах Тышкевіч - адзін з нашых першых археологаў, адзін з тых, хто стварыў у нас археалогію як навуку.

Граф Яўстах Тышкевіч герба Ляліва нарадзіўся 6 красавіка 1814 г. у Лагойску Менскай губерні Барысаўскага павета, у спадчынным маёнтку Тышкевічаў. Бацькі Яўстаха: Пій Тышкевіч і Аўгуста з роду графаў Плятэраў. Лагойская галіна роду Тышкевічаў была менш вядомай, чым галіна Тышкевічаў з Біржаў, але не менш багатай і ўплывовай у краі.

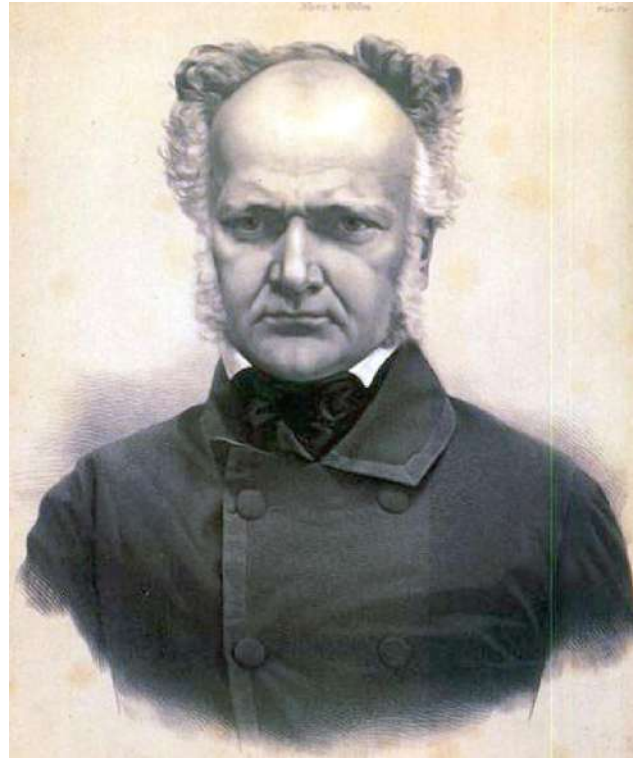
Шмат часу сям'я праводзіла ў Вільні. Тут Яўстах пачаў сваю адукацыю, закончыў яе у 1831 г. у менскай гімназіі, дзе Тышкевічу прывіў захапленне археалогіяй прафесар Казімір Асмольскі.

У 1831-1835 гг. Яўстах Тышкевіч жыў у Маскве. Менавіта падчас знаходжання тут, ён упершыню пазнаёміўся з архіўнымі матэрыяламі і станам археалагічных даследаванняў. Пазней даследчык часта бываў у Расіі і пісаў гістарычныя артыкулы на рускай мове для "Тыгодніка Пецярбургскага".

Пасля вяртання на радзіму Тышкевіч зацікавіўся курганамі. Са слоў самога графа, гэта адбылося ў 1837 г., калі сябар яго бацькі Андрэй Качынскі звярнуў увагу на паганскія могілкі, размешчаныя на суседняй зямлі Дамініка Паўлікоўскага. Паўлікоўскі дазволіў Тышкевічу праводзіць раскопкі на сваёй землі, і гэтак Тышкевіч пачаў сваё першае самастойнае даследаванне. Ён сутыкнуўся з многімі забабонамі і неразуменнем. Сяляне былі ў жаху ад раскопвання магілаў, а мясцовая шляхта кпіла з яго дзівацтваў.

У 1840 г. граф стаў ганаровым куратарам школ Барысаўскага павета, а з 1844 г. - маршалкам таго ж павета і куратарам Менскай гімназіі, якую ён сам некалі скончыў. Яўстах Тышкевіч цікавіўся асветай, разумеў яе праблемы, і сам імкнуўся весці культурна-асветніцкую работу. Аб гэтым можа сведчыць той факт, што ў Барысаве Тышкевіч падарыў школьнай управе ўласны дом, дзе была створана пачатковая школа і тут ён на свае сродкі ўтрымліваў двух настаўнікаў.

Займаючыся пытаннямі асветы ў сваім павеце, Тышкевіч таксама праводзіў археалагічныя і гістарычныя даследаванні. У перыяд з 1840 па 1850 гг. было апублікавана дзевяць яго нарысаў і артыкулаў. У 1842 г. выйшла праца Тышкевіча "Погляд на крыніцы айчыннай археалогіі, гэта значыць апісанне некаторых помнікаў старажытнасці, выяўленых у заходніх губернях Расійскай імперыі". "Край, у якім мы жывем, амаль у кожным месцы захоўвае цікавыя помнікі, якія могуць служыць прадметам гэтай навукі (археалогіі)"¹, - піша аўтар ва ўступе

Граф Яўстах Тышкевіч у 1854 г.

да гэтай працы, жадаючы захаваць людзей да вывучэння гісторыі сваёй краіны. У 1843 г. пасля паездкі ў Швецыю і Данію Тышкевічам быў створаны план стварэння музея ў Вільні. На жаль, доўгі час рэалізаваць план было немагчыма, бо ўрад не дапускаў стварэння культурніцкіх арганізацый.

Грамадскія настроі ў нашым краі тады адпавядалі цяжкай маральна-псіхалагічнай сітуацыі, створанай паразай паўстання 1831 г. Ва ўсіх няшчасцях грамадства пачало вінаваціць Карону - паўстанне пачала Польшча, а найбольш пацярпела Літва. Грамадства ў Літве аддзялілася ад Кароны, і пачаў абвешчацца лозунг самадастатковасці гістарычнай Літвы і арганічнай працы толькі ў межах яе тэрыторыі, ішоў пошук кампрамісу з Расіяй. Уся інтэлектуальная эліта паддалася гэтым паведам. І такім чынам выраतोўвалася тое з культурнай спадчыны, што яшчэ можна было выратаваць. Такія ж настроі меў і Яўстах Тышкевіч, ягоная лаяльнасць уладам потым нават высмейвалася. Аднак для жыхароў тагачаснай Літвы такі падыход здаваўся адзіна разумным выйсцем для захавання рэшткаў сваёй культуры.

¹ Tyszkiewicz E., Rzut oka na zrodla archeologii krajowej, czyli opisanie nioktorych zabytkow starozytnosci odkrytych w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego, Wilno 1842, S. 5.

Таму, улічваючы абставіны, стварэнне музея было адкладзена на бліжэйшыя гады. Тым часам Тышкевіч рупліва збіраў старыя дакументы і іншыя памяткі мінулага. Сябраваў з Адамам Кіркорам, разам з якім вёў археалагічныя раскопкі. Кіркор быў аўтарам шматлікіх прац, у тым ліку і даведніка пра Вільню (1862 г.), у якім потым падрабязна апісаў Віленскі музей старажытнасцей. А на пачатку 1853 г. Кіркор адкрыў у Вільні рэшткі невядомага замка, потым ў жніўні 1853 г. разам з Тышкевічам пачаў пошукі руін палаца Хадкевічаў на левым беразе Віліі, насупраць Бяльмонта.

Думаю, у гэтым месцы пасуе расказаць пра калекцыю Яўстаха Тышкевіча якая склалася ў яго да адкрыцця музея. Калекцыю апісаў паэт Уладзіслаў Сыракомля ў чатырох нумарах "Газеты Варшаўскай" за 1854 г. На пачатку, я думаў зрабіць толькі пераклад артыкула Сыракомлі, але ўбачыўшы, што, як і належыць, Сыракомля больш паэт, чым даследчык і яго тэкст змяшчае шмат эмацыйнай і паэтычнай, але ў навуковым сэнсе састарэлай інфармацыі, я вырашыў абмежавацца толькі перакладам апісанняў калекцый графа Яўстаха Тышкевіча. З перакладу Сыракомлі і з'явіўся гэты артыкул.

Уладзіслаў Сыракомля лічыў, што сярод збораў і калекцый старажытнасцяў Вільні, у той час першае месца належыць калекцыі графа Яўстаха Тышкевіча, які тады стала жыў у гэтым горадзе. Тышкевіч - паважаны сваімі сучаснікамі аўтар навуковых прац², чалец шэрагу еўрапейскіх навуковых таварыстваў, сабраў для навукі найкаштоўнейшы збор помнікаў гісторыі. "Важна тое, што кожнае папаўненне яго калекцыі ўзбагачае навуку, бо шануюны граф паведамляе пра кожную знаходку, дае парады кожнаму даследчыку і нават неспецыялісту, уводзячы іх у свае любімыя археалагічныя таямніцы. Ён першым пачаў археалагічныя раскопкі ва ўлонні літоўскай зямлі, ён раскапаў некалькі сотняў таямнічых курганоў і знайшоў у іх іржавае жалеза, старую медзь і камяні без формы і назвы, ён загадаў ім прамаўляць для нас выразным голасам як прабацькі прамаўляюць да праўнікаў", - пісаў Уладзіслаў Сыракомля.

Паэт, які выступаў у газеце як журналіст, для артыкула карыстаўся апублікаванымі даследаваннямі і вусным тлумачэннем графа Тышкевіча і апісаў калекцыю графа, абапіраючыся на тэксты і аповяды даследчыка.

У першай частцы артыкула гаворка ішла пра артэфакты са шкла, каменю і гліны.

"Спачатку давайце з глыбокай пашанай паглядзім на гэтыя маленькія шкляныя шарыкі дыяметрам у

2 цалі, якія маюць у сябе нейкую празрыстую вадкасць. Па-балцку яна мае назву *assaruwe*, на нашаму *слязніца*³. Гэта помнікі чуласці даўніх часоў - ярскія доказы маральнай блізкасці жыхароў нашай халоднай поўначы з сынамі старажытнага Рыму. Нам, людзям, якіх нестуге цывілізацыя, выглядае варварскім звычаем захоўваць у магільне нябожчыка выплаканыя на ім слёзы, але гэты звычай выразна адлюстроўвае той час і ўяўленні людзей, якія гэтыя слёзы пралілі. Жорсткае ваеннае грамадства было далёкім ад сентыментальнай пяшчоты, яно цуралася слёз на тварах сыноў вайны і цяжкай працы, а іх зачарсцвелае сэрца саромелася любых добрых пачуццяў. Але ў іх жалезных сэрцах меўся запас сапраўднай, сямейнай чуласці, і калі на вачах усё ж з'яўляліся слёзы, дык нашы продкі адчувалі, кожную кроплю гэтай слязы як святую, лічылі, што яе трэба зберагчы і як нешта каштоўнае перадаць з сабой у вечны шлях таму, з кім назаўсёды развіталіся. Дзікія людзі! Хто ім сказаў, што падобны дар можа падсалодзіць вечнасць разлукі з намёрлым? Ідалапаклонства! Хто мог прасвятліць іх і растлумачыць, што Айцец нябесны сам залічыць кожную слязу любові, сяброўства і спагады? Але суровае літоўскае сэрца і мяккая славянская душа наўпрост самі казалі ім пра гэта. [...] Дзве слязніцы гр. Тышкевіча запячатаны невядомым сёння спосабам, адна з іх пустая а другая да паловы запоўнена вадкасцю. Ці сапраўды яна ўтрымлівае ў сябе слёзы?" - вось так, згадваючы старажытных рымлян, ад якіх па легендзе вяла свой род мясцовая шляхта, пачынае Сыракомля апісанне калекцыі Яўстаха Тышкевіча.

Па-сапраўдному цікавымі артэфактамі мінуўшчыны Сыракомля лічыў бэлья, сапфіравыя, жоўтыя і чырвоныя шкляныя і каралавыя пацеркі, у вялікай колькасці знойдзеныя ў курганах з жаночымі пахаваннямі ў ваколіцах Менска, Вільні і Бабруйска. Звычайна, пацеркі нанізваліся не на шаўковую або ільняную ніць, а на стужку з драўнянага валакна, якое пад назвай лыка ці рагожы можа выкарыстоўвацца і да сёння. Гэта дробязь наводзіла паэта на цікавыя думкі: "Па-першае, пацеркі трэба аднесці да вельмі даўніх часоў, калі вырошчванне ільну ў нас яшчэ не было распаўсюджана, калі нашы дзядзючаты не мелі кроснаў і не выраблялі тонкіх нітак, па-другое, гэта паказвае, што нават у варварскія часы тутэйшыя людзі мелі стасункі з замежнымі краінамі, бо сакрэтам вырабу такіх пацерак здаўна валодала Венецыя. Нарэшце, гэтая вартая ўвагі дробязь красамоўна сведчыць, што яшчэ стагоддзі таму, нашы красуні-прабабулі любілі ўпрыгожвацца"⁴. Ад сябе яшчэ дадам, што і нашы

² Гл: Rzut oka na zrodla archeologii krajowej, czyli opisanie nietych zabytkow starozytnosci odkrytych w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego (1842), Listy o Szwecji, t. 1-2 (1846), Opisanie powiatu borysowskiego" (1847), Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotow sztuki i rzemiosl w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej (1850), Zrodla do dziejow Kurlandii i Semigalii... (1870).

³ Слязніца (слязнік) - посуд, які ставілі памерламу ў магільні і ў які быццам бы збіраліся слёзы родных, што плачуць па нябожчыку.

⁴ Wl. Syrokomla. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, Zbior Eustachego gr. Tyszkiewiczza. Oddzial zabytkow ze szkla, kamienia i gliny // Gazeta Warszawska. 1854. № 29. S. 4.

У галоўнай зале Музея старажытнасцей, Тышкевіч сядзіць злева

прадзеды гэтак кахалі сваіх жанчын, што плацілі шалёныя грошы ці ўносілі нейкую натуральную плату за тое, каб іх жанчыны мелі ўпрыгожванні з далёкай часткі Еўропы.

У другой частцы артыкула Уладзіслаў Сыракомля расказвае пра помнікі з каменю ў калекцыі Тышкевіча: *"Пачынаючы з самых старажытных, звернем увагу на молаты, наканечнікі коп'яў і стрэл, булавы і іншае. Граф Тышкевіч мае цэлую шафу са скандынаўскай зброяй і для параўнання, вялікую колькасць мясцовых артэфактаў, знойдзеных у Літве і Беларусі. Яны дзіўна падобныя, але скандынаўскія адрозніваюцца лепшым аздабленнем і элітанасцю выканання. Пакінем вучоным рабіць выснову, ці можна лічыць роднаснымі старажытную Літву і зямлю Одына. [...] Граф Тышкевіч мае вялікую калекцыю каменных сякер розных памераў, формаў і аздабленняў. Адно павінны былі асаджвацца ў дрэва, іншыя маюць па-майстэрку выразаныя адтуліны, у якія устаўляецца ручка. Калекцыя графа ўключае ў сябе таксама і незакончаную каменную зброю і прылады для яе вырабу. Гэта дало магчымасць зразумець сакрэты вырабу такой зброі"*.

У калекцыі меліся тры велізарныя каменныя шары

ідэальна круглай формы, знойдзеныя ў равах старых літоўскіх замкаў. Да часу, калі пачаў ужывацца порах, такія шары кідалі са сцен на ворагаў. Паэт не мог не заўважыць: *"Якімі моцнымі былі рукі, якія апрацавалі камень у дасканалы шар, і якімі цвёрдымі павінны былі быць чарапы захопнікаў, на якія падаў такі цяжар"*.

Шар з віленскага верхняга замка меў дыяметр у тры футы, такі ж самы, знойдзены ў Старых Троках - да чатырох футаў. Шар з руін Менскага замка меў каля палову чвэрці фута.

Наступны цікавы артэфакт, *"помнік глыбокай старажытнасці з рысамі хрысціянства, магчыма, крывавага апостальства Тэўтонскага ордэна ў Літве. У Вількамірскім павеце, на беразе ракі Святой, пасля абвалу пясчанай гары знойдзены вычасаны кавалак пясчаніку са слюдой, даўжынёй у некалькі дзесяткаў цалей, на якім няўмела выразаны крыж з постацыю Збаўцы, каля крыжа маюцца лацінскія літары J.N.R.J. На адваротным баку - не ўздоўж а ўпоперак - нязграбна выразана арка а ў ёй капліца з дзвярыма і двума вокнамі. Над аркай, на вуглах, выразаны галавы крылатых анёлаў, а збоку - фігура падобная на сірэну. Лацінскія літары кажуць пра каталіцкае паходжанне гэтай рэчы, а*

прымітывізм выканання - пра яе старажытнасць. Месяца знаходкі наводзіць на думку, што рэч належала да рыштунку крыжацкай капліцы, бо вядома, што крыжакі былі пад Вількамірам у 1391 і 1435 гг.", - паведамляў Сыракомля.

У літоўскіх курганах граф Тышкевіч знайшоў гаршчкі з попелам: "Старажытны помнік мастацтва - гаршчок вышынёй каля паўтара фута, які мае форму урны з падоўжанай шыйкай. Ён знаходзіць з Гародні, са сцяны старой Каложскай царквы, якая абвалілася ў Нёман. Такія гаршчкі знаходзіліся ў сцяне і іх венчыкі выхадзілі ўнутр храма. Міхал Балінскі лічыў што такія гаршчкі устаўляліся ў сцяну для аблягчэння ўсёй канструкцыі храма".

Сыракомля піша, што граф Тышкевіч дэталёва вывучыў царкву пасля абвалу сцяны і вывучыў яе канструкцыю, ён даведаўся, што вонкавыя сцены царквы будаўнікі зрабілі тоўстымі, потым мелася вузкая шчыліна-калідорчык, якая аддзяляла вонкавую сцяну ад унутранай мураванай сцяны царквы. Тышкевіч меркаваў, што калі венчыкі гаршчкоў выходзяць унутр і не залітыя вапнай, дык гэта сведчаць пра чыста акустычную мэту з'яўлення другой, унутранай сцяны, "так было зроблена, каб словы набожнай песні ці божага слова моцна і ўрачыста гучалі пад скляпеннямі храма".

"З новых часоў паходзіць і заслугоўвае згадвання чырвоная цэгла з вугла дома ў Коўні. Яна менш за фут у даўжыню і каля 2 футаў у шырыню. Зверху і знізу цэгла мае адбіткі дубовага лісця, а пасярэдзіне, у медальёне - бюст прыгожай жанчыны ў профіль. На галаве ў жанчыны маецца галаўны ўбор, які ў XV-м і на пачатку XVI-га ст. насілі як мужчыны, гэтак і жанчыны. Такі ж самы мы бачым на партрэце Эразма Ратэрдамскага і Яна Дантышка. На жанчыне апранута кашуля пад шыю з шырокім адваротам каля ліфа, на шыі пяць нітак камянёў або пацерак, на адной з якіх вісіць медальён. Падобны ж медальён на ланцужку вісіць і на шыі. Усё гэта дазваляе аднесці цэглу да XVI-га ст.", - паведамляе Сыракомля.

Таксама ў калекцыі графа меліся помнікі старажытнага рыбалоўства ў Літве - гліняныя шары, нахштальт вялікіх пацерак, якімі абцяжарвалі рыбалоўныя сеткі⁵.

"Гістарычныя знаходкі, якія рыдлёўка вынесла са змроку магілы на гістарычнае святло, з'яўляюцца не менш каштоўнымі ці цікавымі чым рэчы з каменю ці гліны. Паглядзім на гэтыя іржавыя і вышчарбленыя артэфакты старога побыту і адразу звернем увагу на рэчы, звязаныя з вайной - даспехі, зброю і мужчынскае адзенне", - пачынаў Уладзіслаў Сыракомля наступную частку свайго артыкула пра калекцыю графа Тышкевіча:

"Паглядзім на гэтыя два бляшаныя, напалову іржавыя і пацёртыя, як быццам капялюшы з заостраным канцом - гэта сярэднія жалезныя часткі шчытоў, якія прыбіваліся на вялікі драўляны шчыт ці на тоўстую скуру зубра або буйвала. Гэты шчыт не быў такім элегантным, як шчыт Ахіла, апісаны ў Іліядзе, але добра закрываў грудзі і рукі байцоў".

У зборы Тышкевіча не было панцыра, але меліся бронзавыя паясы, на якіх ваяры насілі малыя ці вялікае выгнутыя нажы. Меліся таксама і баявыя сякеры, "накіталт знойдзеных каля Вільні", яны былі двух тыпаў - ці вельмі доўгія, якія пачыналіся з вузкага як шпага ляза, ці іншыя, падвойныя, якія знаходзілі ў ваколіцах Менска і Барысава.

Меліся ўзоры доўгіх коп'яў, здід і жалезных стрэл рознай формы, загартаванасці і спосабаў вырабу. Па меркаванні Сыракомлі, найбольш цікавым быў меч, знойдзены ў Наваградку на гары Міндоўга.

Таксама калекцыя ўключала ў сябе татарскія накітаннікі стрэл з курганоў, бронзавыя пярсцёнак і жазло ў выглядзе скіпетра, упрыгожанае срэбрам з тых жа татарскіх магіл, а таксама жалезны бярдыш, металічны крыж і медны герб (леў) "з так званым шведскага кургана".

На ўзбраенні мясцовых ваяроў былі і вялікія бляшаныя трубы, паэт-журналіст аглядаў у калекцыі такія цікавыя, напалову патрэсканы ад іржы, асобнікі.

"Упрыгожванні, знойдзеныя ў жаночых курганах, вызначаюцца пэўнай раскошай і майстэрствам. Галовы літоўскіх жанчын нярэдка аздабляў тоўсты шнур сплецены са срэбнага дроту, такі быў выкапаны пад Слуцкам. Або іх косы перавязваліся простым бронзавым дротам. На шыях ў іх вісела шмат невялікіх ланцужкоў, часцей за ўсё, са шклянымі пацеракмі, якімі часам трымаліся валасы, пра што сведчаць прымацаваныя да іх шпількі. Даўжыня такіх ланцужкоў часам дасягала трох локцяў. Часам такія ланцужкі і металічныя плячёнкі ўпрыгожваліся металічнымі квадраматамі і рознымі колкамі, а спражка, якая іх замацоўвала, выгіналася з тонкага дроту. Маленькія рукі дачок Літвы былі ўпрыгожаны своеасаблівымі бранзалетамі, сплеценымі са срэбнага і бронзавага дроту. На пальцах яны насілі бліскучыя бронзавыя пярсцёнкі з фігурнымі вочкамі", - пісаў Сыракомля.

Нумізматычная калекцыя графа мела больш за 2000 розных манет, сярод якіх былі рэдкасці, раней невядомыя нумізматыцы⁶.

У калекцыі Тышкевіча меліся і сапраўдныя шэдэўры выяўленчага мастацтва: "Перш за ўсё варта згадаць барэльф жонкі Яна Сабескага з белага мармуру. Далей ідзе бюст Станіслава Аўгуста з парцалены, работы

⁵ Wl. Syrokomla. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, Zbior Eustachego gr. Tyszkiewiczza. Oddział zabytkow ze szkła, kamienia i gliny // Gazeta Warszawska. 1854. № 30. S. 4.

⁶ Wl. Syrokomla. Zbior Eustachego gr. Tyszkiewiczza. Wykopaliska z metalu // Gazeta Warszawska. 1854. № 116. S. 3-4.

***

невядомага мастака і цэлая серыя бюстаў, выкананых прафесарам скульптуры Віленскага ўніверсітэта Ельскім. З цікавасцю разглядаю чатыры пасмяротныя маскі Пятра I, Карла XII, а таксама Аляксандра I і Напалеона. Таксама тут маецца маска з магілы Яна Караля Хадкевіча і пасмяротная маска Францішка Смуглевіча. Ёсць бюсты: канцлера Храптовіча, падканцлера Плятэра, гісторыка Адама Нарушэвіча, прафесараў Андрэя Снядэцкага і Яна Франка, прафесара жывапісу Рустэма, барэльеф Тарвальдсэна з абпаленай гліны, мадэль для помніка Вітаўту работы ўжо ўзгаданага Ельскага, якім летась ушанавалі парэшткі вялікага князя ў віленскай катэдры".

Цікавымі помнікамі ў калекцыі таксама былі надмагіллі жонкі канцлера ВКЛ Льва Сапегі Дароты з Фірлеяў. Надмагілле ўяўляла сабой фігуру жанчыны з чырвонага мармуру ў натуральную велічыню, з малітоўнікам ў руцэ і гадзіннікам на шыі - паэт-журналіст меланхалічна заўважыў, што "час і наша звыклае ігнараванне каштоўнасцяў культуры некалькі папсавалі гэты помнік". Таксама меўся адліты з жалеза барэльеф з выявай міністра князя Любецкага.

З партрэтаў вядомых гістарычных асоб, намалюваных на палатне, у калекцыі былі наступныя: партрэт Кацярыны Ягелонкі і шведскай прынцэсы Цэцыліі - нарачонай Яна Тэнчынскага (копіі, прывезеныя Тышкевічам са Швецыі), партрэт шведскага караля Яна III - бацькі Жыгімонта III і яшчэ адзін жаночы партрэт выкананы Далабелем па загаду караля Жыгімонта на медзі, партрэт Станіслава Ляшчынскага, ужо як князя Латарынгіі, і яго дачкі, каралевы Марыі Ляшчынскай - жонкі Людовіка XV, невялікі партрэт Стэфана Чарнецкага, копія з карціны вядомага мастака Яна Марачынскага, партрэт апошняга польскага пасла ў Лондане Францішка Букаты, партрэты гетмана Касакоўскага і кароннага падстоля Валіцкага (пэндзля Лямпі), партрэты канцлера Яўхіма Храптовіча і кс. - прымаса Міхала Панятоўскага, партрэт грэка-каталіцкага мітрапаліта Булгака і некалькі выяваў Станіслава Панятоўскага ў розных позах. Меліся партрэты вядомага драматурга Уршулі Радзівіл з Вішнявецкіх - маці князя Караля і віленскага кашталіяна князя Мацея Радзівіла, а таксама партрэт самога князя Караля "Пане Каханку" і неразлучных з ім надворнага нясвіжскага прамоўцы ксяндза Катэмбрыка, а таксама расстралянага ў Менску Міхала Валадковіча (з гэтага партрэта была зроблена літаграфія для выдання "Літоўскіх малюнкаў" Ходзькі). Таксама меліся 13 партрэтаў знакамітых сваякоў калекцыянера, у тым ліку і польнага гетмана ВКЛ Людвіка Тышкевіча.

Збор карцін дапаўнялі віды Лідскага і Мірскага замкаў мастака Русецкага і від замка ў Луцку.

У Тышкевіча меліся дзесяткі гравюрных дошак і калекцыя гравюр у колькасці 1500 адбіткаў⁷.

У 1853 г. граф Тышкевіч накіраваў цару статут будучай Археалагічнай камісіі. 20 красавіка 1855 г. Аляксандр II зацвердзіў яго і даў дазвол на стварэнне Музея старажытнасцей. Тышкевіч першым зрабіў ахвяраванні для музея, а таксама стаў старшынём новастворанай Археалагічнай камісіі. Першапачатковая калекцыя музея складалася з каля 6 000 прадметаў, перададзеных Тышкевічам з яго асабістай калекцыі - больш за палову з іх складалі кнігі, іншыя - манеты, медалі, партрэты, гравюры і гістарычныя артэфакты. Нягледзячы на тое, што Камісія называлася "археалагічнай", яна займалася не толькі археалогіяй, яе дзейнасць распаўсюджвалася і на іншыя галіны навукі, гэта было своеасаблівае таварыства сяброў навукі. Гэтая Камісія была адзіным навуковым таварыствам у тагачаснай краі.

Справа ў тым, што пасля 1855 г. адбылася змена палітыкі ўрада. Некаторым паўстанцам было дазволена вярнуцца ў краіну, у школах было ўведзена дазіраванае выкладанне польскай мовы. У Вільню прыбыў генерал-губернатар Уладзімір Назімаў які імкнуўся падтрымліваць добрыя адносіны з мясцовымі шляхецкімі родамі, у тым ліку і з Тышкевічамі. Наступіла часовая "адліга", выкліканая ляляльнымі да ўладаў настроямі ў Літве.

Музей старажытнасцей павінен быў утрымлівацца часткова за кошт дзяржаўных субсідый, часткова за кошт уласных сродкаў мясцовай шляхты. Нягледзячы на ўяўную самастойнасць музея і Археалагічнай камісіі, іх дзейнасць у асноўным залежала ад добрай волі генерал-губернатара, які пры неабходнасці мог накласці вета на некаторыя яе рашэнні ці нават цалкам паралізаваць яе працу.

Камісію падтрымлівала ўся інтэлектуальная эліта, якая паходзіла з гістарычнай Літвы, з ёй супрацоўнічалі такія вядомыя асобы, як: Юзаф Ігнацы Крашэўскі, Тэадор Нарбут, Віктар Каліноўскі, Адам Завадзкі, Ян Казімір Вільчынскі, біскуп Мацей Казімір Валанчэўскі, Уладзіслаў Сыракомля і іншыя.

Для размяшчэння музея прызначалася зала грамадскіх пасяджэнняў былога Віленскага ўніверсітэта. Больш за паўгода пайшло на рамонт памяшканняў і афармленне экспазіцыі. Генерал-губернатар дазволіў камісіі забраць кнігі з манастырскіх бібліятэк, і такім чынам яны на некаторы час былі выратаваны ад знішчэння (гэтак было выратавана каля 7 000 кніг). Сам Тышкевіч ахвяраваў на бібліятэку каля 3 000 тамоў. Потым яму ўдалося вярнуць нават некаторыя кнігі, раней вывезеныя ў Пецярбург. Менавіта такім чынам у Вільню вярнулася частка бібліятэк Залускіх і Радзівілаў (пра што гл. ніжэй у дакладзе Тышкевіча).

(Заканчэнне ў наступным нумары.)

⁷ Wl. Syrokomla. Zbior Eustachego gr. Tyszkiewiczza. Przedmioty rzezby i malarstwa // Gazeta Warszawska. 1854. № 152. S. 4.

Беларусы сустракаюцца з індзейцамі Гуроны, кечуа і міскіта на "маршрутах" нашых землякоў: Галынскі, Кандрацюк, Карней, Юзепчук

(Працяг, пачатак гл. у № 19, 22, 24, 27, 30-34, 36-48,
50-52 (2022); 1-48 (53-100) за 2023 г.)

ГАЛЫНСКІ Аляксандр (2) - галоўныя амерыканскія творы Галынскага - "Каліфорнія і міжакіянскія маршруты" і "Эквадор". Ён назіраў індзейцаў і метысаў у Чылі, Перу, Эквадоры і Панаме, Мексіцы, ЗША і Канадзе, даўшы іх неадназначны партрэт, і ў Паўднёвай, і ў Паўночнай Амерыцы знайшоўшы прыкметы іх або "дэградацыі" ў параўнанні з папярэднімі паказчыкамі, пра якія ведаў з кніг, або не проста нізкай ступені развіцця, а нейкіх праблемных станаў псіхікі.

У кнізе "Эквадор" апісвае сучаснае індзейскае насельніцтва гэтай краіны і робіць гістарычныя экскурсы ў "эпоху інкаў". Інкі, як папулярныя героі, з'яўляюцца і ў другой кнізе.

У "Каліфорніі..." ёсць шэраг "некаліфарнійскіх" раздзелаў, дзе камбінуюцца ўласныя назіранні і звесткі з друкаваных крыніц. Таксама падабраныя спецыяльныя і эфектныя дадаткі. Паслядоўнасць у апісанні рэгіёнаў - Куба, Панама, Мексіка, Каліфорнія, далей раздзелы, прысвечаныя "перашыйкам" і ідэям "злучэння" акіянаў - тут, у Цэнтральнай Амерыцы, увагу Галынскага прыцягвала найперш Нікарагуа, адзін вялікі раздзел называецца "Нікарагуанскі перашыек". 2-я глава з яго мае загаловак "Адкрыццё Нікарагуа"; асабліва ж нас прывабіла глава 4-я - "Каралеўства Маскітаў" (Le Roi des Mosquitos), у якой расказваецца пра паходжанне індзейцаў міскіта (маскіта), "англійскую ўзурпацыю Цэнтральнай Амерыкі", уплыў на індзейцаў англічан, праўленне асобных "каралёў".

Congreso General Guaymi
Apartado 3-189
Zona 3
Panama
Panama AC

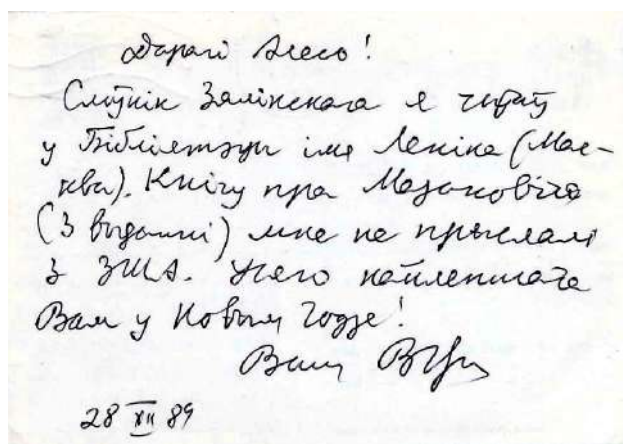
August 28, 1996

Dear Friends:

Recently we received a letter from RTZ re: its investment in Freeport-McMoran in connection with clashes near the mine in West Papua.
We know of the company's intentions to open a copper mine in Cerro Colorado. Is the plan halted once and for all?
One of the first Belarusians to meet your people in 1850 and 1851 was Alexandre Holinski who wrote a book on "Les routes interocéaniques" (Bruxelles, 1853).
We would be happy to continue contacts, starting from correspondence exchange.
Please tell about your current work and the general situation of your people.
Excuse me for writing in English. Please write in Spanish and if possible send us a text specimen of your native language.
Best wishes,
Sincerely,

Ales Steukou
Executive Secretary

Letter to Congreso General Guaymi (Panama, Panama)
1996-08-28

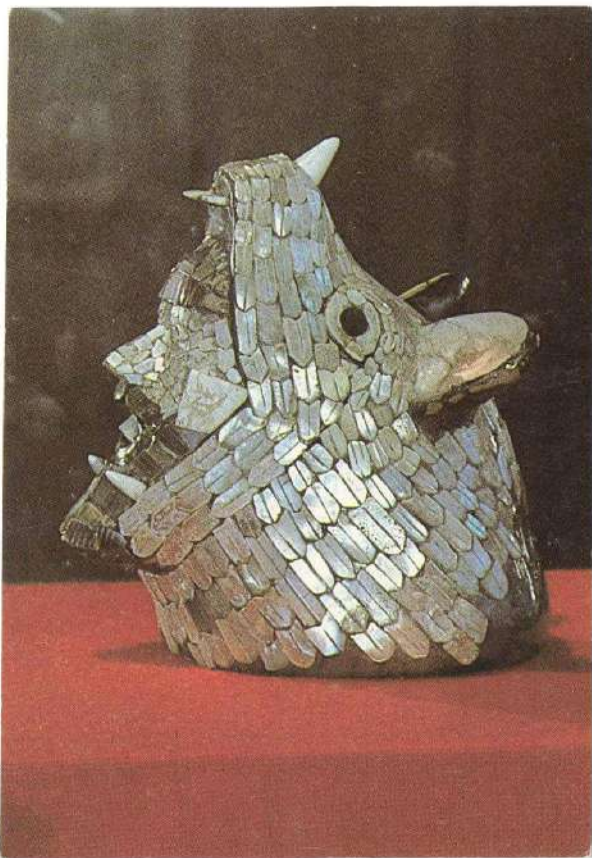
Letter (carte postale) from Грыцкевіч 1989-12-28. У "Малым слоўніку польскіх каланіяльных і марскіх піянераў" С. Зялінскага - і пра Галынскага

Таксама і сярод "каліфарнійскіх" глаў ёсць адна, якую можна называць ґрунтоўным індзеянiсцкім нарысам. Назва яе на польскай мове ў выданні 1981 г. гучыць як "Kalifornia, zanim sie narodzila". У ёй уласныя назіранні аб'ядналіся са звесткамі, узятымі з апісанняў намаганняў французскага. Галынскі пералічвае назвы 22 мiсiй, кожная з якіх "уяўляе сабой нiбыта малое незалежнае каралеўства", дае падробаны агляд жыцця індзейцаў у ранчэрыях французскага. Крыніцы інфармацыі Галынскага пра індзейцаў уключаюць вусныя паведамленні як досыць дасведчаных, так і зусім некампетэнтных у індзейскіх справах асоб. Сярод іх святары і нават сам "адкрывальнік Эльдарада", г.зн. золата Каліфорніі, Дж. Сатэр.

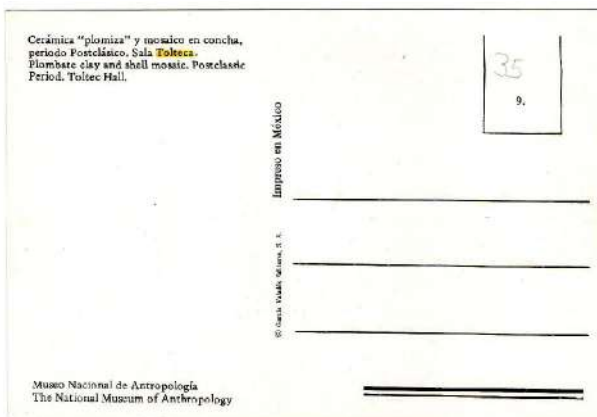
У "дадатках" да "Каліфорніі..." "нота" (заўвага) "А" сведчыць (цытата з кнігі В. Ірвінга пра падарожжы і адкрыццё спадарожнікаў Калумба) пра паляванне на індзейцаў сабакі Васка Нуньеса дэ Бальбоа, які "клаў канец пакутам індзейцаў, душачы іх", у той час як сабакі паўночнаамерыканскіх плантатараў трэніраваліся для вяртання рабоў жывымі; "заўвага" "D" прысвечана "антрапафаліі індзейцаў" (Нікарагуа, каманчы Тэхаса, ацтэкі).

На старонках кніг Галынскага можна сустрэць параўнанні паміж індзейцамі і азіяцкімі народамі (манголамі, кітайцамі, малайцамі, татарамі), афрыканскімі (неграмі-рабамі ў Амерыцы), еўрапейскімі (як найбольш актыўнымі ўдзельнікамі каланіяльнай экспансіі за акіянамі, так і тымі, што ў ёй удзельнічалі менш, напрыклад, усходнімі славянамі).

Postcard from Mexico via Viktor Rudenko. Cerámica "plomiza" y mosaico en concha, periodo Postclasico. Sala Tolteca. Museo Nacional de Antropología

Postcard from V. Rudenko's Mexican pen pal. Plomate clay and shell mosaic. Postclassic Period. Toltec Hall. The National Museum of Anthropology

Вельмі занепакоены, як вынікае з яго твораў, становішчам неграў у Амерыцы, Галынскі выкарыстоўвае параўнаўчы метады ў апісанні гістарычных лёсаў еўрапеоіднай і нягроіднай рас.

Галынскі закранае таксама пытанне навуковага вывучэння індзейцаў. Ён лічыць відавочным для сучаснай

яму навукі агульнасць паходжання народаў Новага Свету і неаднойчы згадвае "старую гіпотэзу", згодна з якой продкі індзейцаў прыйшлі з Азіі. Пры гэтым Галынскі спасылчаецца на "фізіёлагаў" - першых даследчыкаў антрапалогіі індзейцаў; фізічная будова, паводле Галынскага, выразна сведчыць аб індзейцах як "частцы ўніверсальнага адзінства чалавечага роду".

Іншая галіна, якая, на думку падарожніка, дае матэрыял для навукі - мовы індзейцаў. Пытанне пра тое, як народы адной сям'і змаглі стварыць такую колькасць моў, што не зводзяцца да адной крыніцы, ён прапануе вырашыць навукоўцам, калі гэта ўвогуле магчыма.

"Інкі не перадалі пераможцам з Еўропы сакрэту ўніфікацыі мовы пакараных народаў. Індзейцы, якія вядуць вандроўны ці аселы лад жыцця, як у Паўднёвай, так і ў Паўночнай Амерыцы, наогул адпыхваюць мову белага чалавека. Незалежна ад таго, ці ўцякаюць перад цывілізацыяй, ці таксама дазваляюць сабе закрыцца ў сталых дварах, пратэстуюць супраць яе наплыву і, як тыя, хто трапіў у караблекрушэнне, хапаюцца за часткі разбітага карабля, што плаваюць, чапляюцца за апошні сімвал сваёй незалежнасці".

Падсумоўваючы, у главе "Ёсць яшчэ месца для многіх, многіх гасцей..." (загалолак у польскай версіі) піша пра "непазбежнасць" прагрэсу і "гатовую ўніверсальную Рэспубліку", пра дарэмныя спробы некалькіх упартых народаў супраць "ішчаслівай гармоніі" новай рэальнасці ў Амерыцы - як "намаганні іракезаў і гуранаў супраць пурытан Кромвеля".

Такім чынам, кнігі Галынскага пра Амерыку - цікавыя як патэнцыяльныя выданні ў Беларусі не толькі з краізназнаўчага пункту гледжання, але і як крыніца сацыяльных ідэй. Праграма-мінімум магла б уключаць пераклады глаў, у якіх расказваецца пра Маскітыю і каліфарнійскіх індзейцаў.

Раздзел "Каралеўства міскіта" мы хацелі перакласці з французскай на беларускую. З прычыны гэтага нават адбыліся візіты дадому да Сяргея Шупы ў Менску (16.11.1987 г. пакінулі ў яго фотакопіі з мікрафільма) і аднаго добрага знаўцы французскай мовы ў Гомелі - апошні нават гатовы быў перакласці, але за плату, і мы, паслядоўныя ў "некамерцыйным" падыходзе, не выкарысталі гэтую прапанову, нават не спыталі цану (відаць, дарэмна).

Галынскі быў адной з тэм, якая аб'ядноўвала нас з Валянцінам Грыцкевічам (Ленінград), і мікрафільмы з публікацыямі "беларусаў-падарожнікаў", уключаючы Галынскага, з'явіліся ў нас менавіта дзякуючы яму.

Літ:

1148 Голынский В. Всеобщая география: изданная действительным статским советником и кавалером Голынским. Ч. 1. СПб., 1820.

849 Голынский В. Всеобщая география. Ч. 2. СПб., 1819.

2999 Грыцкевіч В. Злучаныя Штаты Амерыкі ў творах падарожнікаў з Беларусі // Беларусіка =

Albaruthenica. Кн. 5: Культура беларускага замежжжа; Беларуска-амерыканскія гістарычна-культурныя ўзаемадчынненні / рэд. У. Конан, А. Мальдзіс. Мн., 1995. Мн., 1995. С. 206-208.

4092 Holinski A. *Esquisses de la vie sud-americaine: Lima // Revue Moderne. 1865. T. 34. P. 44-67.*

4090 Holinski A. *La California et les routes interoceaniques. Bruxelles, 1853.*

4093 Holynski A. *Bylem przy narodzinach Kalifornii. Warszawa, 1981. (Частка глаў з брусельскага выдання 1853 г.)*

4091 Holinski A. *L'Equateur: scenes de la vie sud-americaine. Paris, 1861.*

8358 Holinski A. *California's gold rush days: a contemporaneous account of a visit to Northern California in 1851 / trans. by M. T. Corea // Viva California!: seven accounts of life in early California / ed. by M. Burgess and M. W. Burgess. [N.p.], 2006. P. 122-207. (A Borgo Press Original (дызайн?); Wildside Press LLC, Cabin John, MD (?); West Coast Studies, № 1.) (Translator's preface, p. 117-118; Translator's introduction, p. 118-122.)*

КАНДРАЦІЮК Ганна (2) - лаўрэат не адной прэмii і аўтар шэрагу цікавых кніг працягвае расказ 2008 г. пра наведванне рэзервацыі гуронаў - гэта ўжо не Гуронія, але сапраўдная ўласная малая радзіма, якой можна ганарыцца, якой бы ганарыўся і іншы герой нашай серыі БСІ, вясковец па паходжанні Ігар Карней.

"- 2 -

Жак Мішэль, які па інтэрнэце афармляў начлег у індзейскай рэзервацыі, быў прыемна здзіўлены. Ён даведаўся, што за адно месца ў гасцініцы трэба заплаціць сто восемдзесят долараў. Хоць не для ўсіх было гэта па кішэні, наш дабрачынец адразу захацеў падтрымаць "бяднейшых і адчайных". Яму спадабалася, што за свае паслугі індзейцы патрабавалі грошай як у найбольш прэстыжным гатэлі ў цэнтры Квебека [калі так, як надрукавана далей у тэксце, то Квебэка].

- Чаму ім не зарабляць на сваёй бядзе? - падумаў уголас Жак Мішэль. Праўда, ён крыху хваляваўся за камфорт сябровак свайго падарожжжа. Ці не прастудзімся ў вігваме пад бізнавай шкуркай?! Восень ужо, прымаразкі на двары...

- Тады запалім усярэдзіне вогнішча, - загарэлася Ада.

- А я ўсю ноч буду спяваць і танчыць, - паабяцалася я.

Праз момант я ўявіла сябе ў ролі Тоні Галіка, фільмавага куміра маіх дзіцячых гадоў. Дзядзька Тоні з ходу заваёўваў сэрцы індзейцаў ды дзень і ноч цягнуў з імі гутаркі ля вогнішча. Пры нагодзе смакаваў іх стравы, якія сярша маластаранна прыпякаў на агні і вэндзіў у горкім дыме...

- А што, калі ім не спадабаюцца твае песні і скокі? - спытала Ада.

Letter from Josephine C. Naidoo, Secretary-General, International Association for Cross-Cultural Psychology, Department of Psychology, Wilfrid Laurier University, Waterloo, Ontario, Canada 1996-02-29 RE 1996 conference in Montreal, Quebec

Мая суразмоўца сама бачыла як за падляшскія рытуальныя песні ў Беластоку праганяюць з кавярні "Кастэль", якая належыць клану "Дзяцел"!

- То праклянем іх і пойдзем да канкурэнцыі, - пакарысталася я беластоцкім вопытам.

Я ведала, што ў рэзервацыі гуронаў чатыры кланы: Бабёр, Чарапаха, Алень і Мядзведзь. Звяры, а дакладней іх выявы ў выглядзе скульптур-кветнікаў, аздабляюць ровар

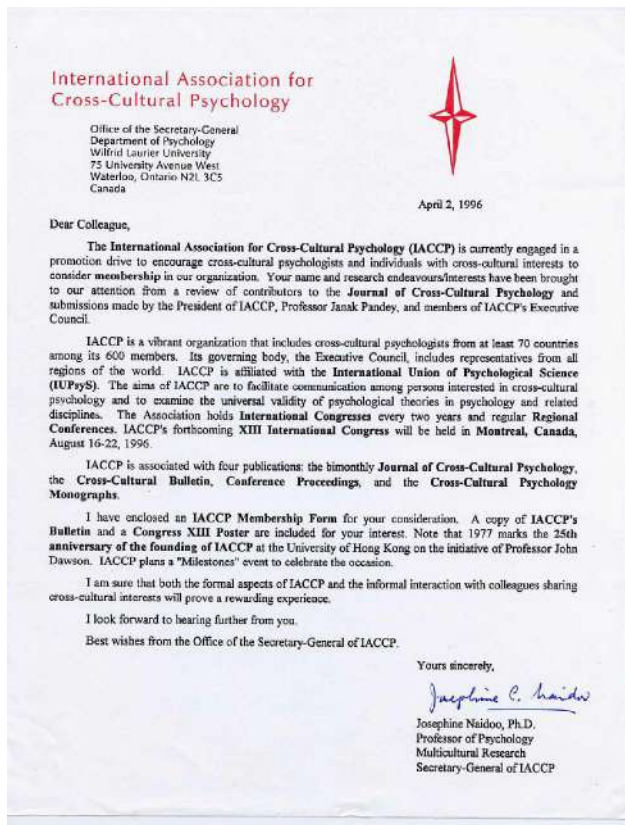
ную сцэжку ў рэзервацыі.

* * *

Гранд-шэф Макс Грос-Луіс не любіць, калі яго народ, гуронаў-вендаке, называюць індзейцамі.

- Мы ж не прыехалі з Індыі, - цярыліва тлумачыць усім "белым" прафанам. - Ці падумалі вы як выглядаем у вачах жыхароў Індыі? Не інакш як бы прысабечылі сабе іх імя!

У Канадзе як агню пазбягаюць слова "індзеец". Замест яго зараз ужываецца карэктная, хоць пакрычастая, агульная фраза: прадстаўнікі першых нацый

**Letter from J. C. Naidoo, Secretary-General, IACCP
1996-04-02**

Амерыкі. Слова "гурон" таксама прыцягнутае з Еўропы і па-французску значыць "дзік". Да ўзнікнення новага імя нібыта натхнуў [так] мужчынскі "фрыз", канкрэтна чуб пастаўлены дыбам. Захаваліся аднак запіскі езуітаў і падарожнікаў ад першага спаткання французцаў з вендаке, і яны кідаюць больш яркае, хоць некарэктнае, святло на генезіс імя. Ідэаліст і падарожнік Самуэль де Шамплейн, які хацеў усіх гуронаў зрабіць добрымі і шчаслівымі, пабачыў у іх толькі дзікасаць, бруд і балаган. Пра іх доўгія хаты, у якіх жыло каля 30 асоб, пісаў: ["]Усярэдзіне паляць вогнішчы, ад якіх нясецца дым, які патрапляе ў кожную шчылінку і закавулак, кусае ў вочы, з-за яго на старасць слепнуць старыя. Няма ў іх ніякай прыватнасці, ніякай гігіены... ["]

Ідэаліст адначасова здзіўляецца роўнасці між жанчынамі і мужчынамі, іх супольным раізннем важных для грамадства пытанняў. Здзіўляецца іх неахвотаю да рэжымаў і няволі. Не здагадаецца, што лясное племя гуронаў-вендаке, амаль поўнасюццю намрэ ад грыту, прыцягнутага з Еўропы. Гуроны, як першыя, спрагуцца з еўрапейцамі, стануць гандляваць з імі бабровымі шкурамі. Падмоўленыя французамі, разам з імі пачнуць выпраўляцца з вайной на варожае племя іракезаў. І рабіць сваю дыпламатыю. Карацей, будуць аддаваць замуж сваіх дачок за новых заваёўнікаў. Гэты раман будзе мець фатальныя наступствы. Эпідэміі грыпу і

воспы амаль поўнасюццю знішчаць папуляцыю аўтахтонаў. Пра катастрофу найлепш сведчаць лічбы. Калі ў пачатку XVII стагоддзя французы будуць сяліць гуронаў-вендаке на ўзбярэжжы пасялення Квебэк, племя налічвае ўжо толькі трыста чалавек. Да прыбыцця еўрапейцаў, іх лясная, напалову качэўніцкая нацыя, якая спачатку займала тэрыторыю ў наваколлі Вялікіх азёр, налічвала за трыццаць тысяч чалавек. Як скажа сучасны гранд-шэф племя Макс Грос-Луіс, сённяшні лік гуронаў-вендаке складае прыблізна 3 200 душ.

* * *

Як добра што да індзейцаў мы трапілі познім вечарам! Тое, што пабачылі мы на месцы, заняло мову. Замест пад вігвамам з бізонавай шкуркай мы апынуліся ў гасцініцы люкс, пабудаванай з нагоды 400-годдзя горада Квебэка, якое адзначаецца ў бягучым годзе. У элітаным калідоры дыскрэтна лунаў вытанчаны пах вогнішча. У адміністрацыі, замест аўтахтонаў, з якімі мы спадзяваліся пакурыць люльку міру, прывітала французскамоўная швейцарка са слаўтай канадскай усмешкай.

Мы абмінулі рэстаран з рэгіянальна-касмічна дарагімі стравамі і элігантную кавярню, у якой чарнаскурая прыгажуня гутарыла са сваім ноўтбукам. Яе шыкоўны касцюм і прычоска, стылізаваныя на віктарыянскую эпоху, падказвалі, што маем дачыненне з афрыканскай прынцэсай.

Хоць... найбольш уразілі бела-люстраныя туалеты і процьма гуронскіх татэмаў на сценах. Здавалася, што гэты ўвесь этнічна-чарадзейны дэкор абваліцца на галаву! Пасля мне прыснілася, як лётаю па-над легендарнай Кабір Коўба - ракой Тысячы Меандраў... (працяг будзе)".

Літ:

7908 Барановский Л. С., Козикис Д. Д. Канада. Австралия. Новая Зеландия = Canada. Australia. New Zealand: пособие по страноведению. Мн., 2003.

1865 С. Ш. Рец. на: Tijn J. Die Stellung der Frau bei den Indianern der Vereinigten Staaten und Canada's. 1933. XVIII, 150 S. // Советская этнография. 1936. № 6. С. 157 (Подп.: С. Ш. - крыптанім С. А. Ратнер-Штернберг.)

10240 Варабей І. Канадская беларуска задае беларускі трэнд у вышыўцы / інтэрв'ю А. Ціхановіч // Беларусы ў свеце. 2016. Люты. №2 (165). С. 6-7.

8543 Ж. Зь гісторыі Канады // Беларус. 1967. № 118. (Весткі з Канады; Ж. - крыптанім В. Жук-Грышкевіча.)

804 Канада // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 5. Мн., 1972. С. 365-369.

4794 Канада // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. Т. 7. Мн., 1998. С. 558-65.

2944 "Канада" - слова індзейскае // Звязда. 1995. 23 снеж.

9563 Канада: Індзейскі расізм у дзеянні // Новы час. 2010. 23 крас. С. 12.

10884 Канада: Рэабілітацыя правадыроў // Новы час. 2018. 6 крас. С. 8.

1406 Канада: Пратэст аборигенов // Советская Белоруссия. 1990. 12 нояб.

7759 Продавать в Канаде... // Новая эканамічная газета. 2003. 24 чэрв.

КАРНЕЙ Ігар - урадженец вёскі Наваспакс каля Крэва ў Смаргонскім раёне; яго матэрыял 2017 г. прыцягвае ўвагу ўжо сваім загаловам: "Чым беларусы падобныя да індзейцаў кечуа". У ім Ігар больш разважае ў цэлым - па ведах, якія меў з паездкі ў Эквадор і, вядома, з іншых даступных крыніц, - а не апісвае сустрэчы з канкрэтнымі людзьмі.

Яны з жонкай Інай у пачатку 2017 г. два тыдні правялі ў Эквадоры, з мэтай пабачыцца з дачкой, якая знаходзілася там у якасці валанцёра, і "паглядзець краіну".

Тэзісы з матэрыялу Карнея асобнымі сказамі або малымі абзацамі (з тарашкевіцы):

"Адрозна ад кніжных ды кінабестселераў, дзе "сапраўдны індзеец" асацыюецца з апераным волатам а-ля Гойка Міціч (югаслаўскі акцёр, які спецыялізаваўся на вобразах "чырванаскурных"), у масе сваёй кечуа - нізкарослыя, каржсакаватыя і не з самымі вытанчанымі рысамі твару. Мабыць, да здрабнення прывёў выбраны лад жыцця - адмова ад змешвання з чужынцамі, разрэджанае паветра ў гарах, адасобленасць паселішчаў і г.д."

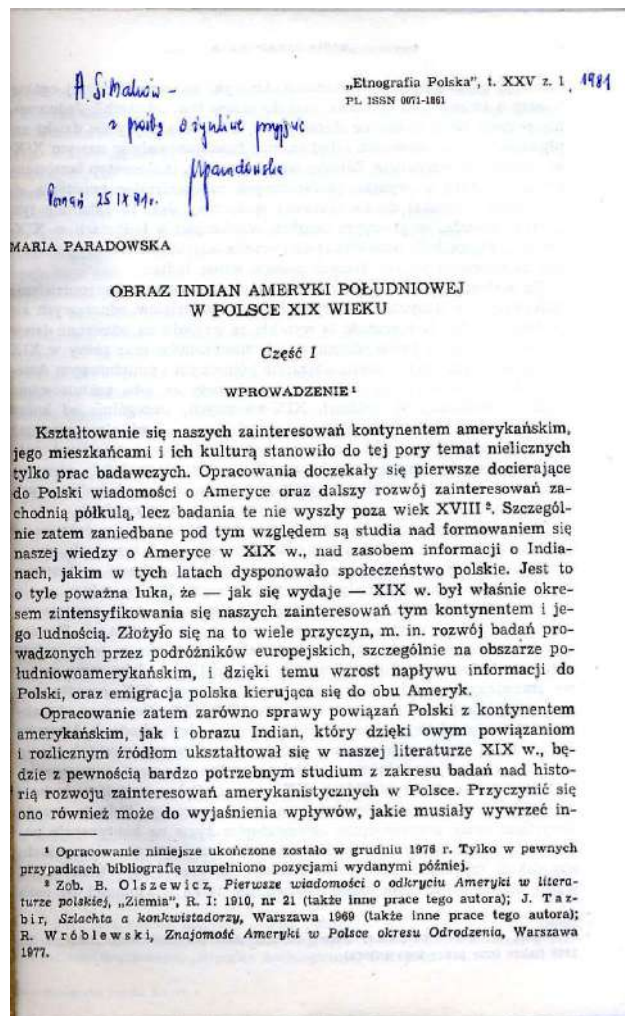
"Нарэшце, стракаты рынак у Атавала, горадзе, практычна цалкам заселеным карэннымі жыхарамі гэтай зямлі. Трапляеш як у іншае цывілізацыйнае вымярэнне: вакол кечуа, іх мова і культурныя традыцыі".

"Стоячы ў краме Сан-Антоніё [Сан-Антонія], вуха вылоўлівае нязвычайныя гукі, часта з прыдыханнем, якое надае рознае значэнне аднаму і таму ж набору літар".

"Незалежна ад полу, усе сустрэтыя ў Эквадоры абарыгены - уладальнікі шыкоўных бліскуча-чорных кос і адрозніваюцца хіба строямі. Ад фетравых капелюшоў і спадніц-гофраў на паўднёвым захадзе і цэнтральнай частцы краіны - да плашчоў-накідак і падазрона знаёмых вышыванак на поўначы".

"Людзі жыюць у сціплых умовах, успрымаючы дом не як раскошу, а як магчымасць схавання ад непагадзі. Іх жылло, як правіла, - гэта невялікія глінабітныя халупкі пад свой рост, памерамі не нашмат большыя за колішні вігвам. У печы паляць па-чорнаму, а груба збітыя драўляныя ляжанкі замяняюць ложка. А як заныюць бакі, хутчэй ускочыш і сустрэнеш сонца, паслухаеш першых птушак. У гэтым індзейцы - паганцы, гэтакія ж, як і старажытныя беларусы".

"Гісторыю цывілізацыйнага росквіту кечуа і супраціву захопнікам, моўнай экспансіі і адданасці

Даравальны інскрыпт (1991-09-25) аўтара - Марыі Парадоўскай - на дасланым ёй канвалюце з дзвюх частак яе важнай працы "Obraz Indian Ameryki Południowej w Polsce XIX wieku" (Etnografia Polska, 1981-1982)

традыцыям можна прасачыць у сценах адмысловага музея ў эквадорскай Куэнцы".

Звесткі, якія дае Ігар пра жыццё ў Эквадоры, пра яго культуру, мову, гісторыю цікавыя найперш кампаратывістыкай. Такого роду: "Адрозна ад індзейцаў, якія ўпарта трымаюцца месца сваёго з'яўлення на свет, беларусы робяць выбар на карысць гарадской безаблічнасці. Амаль дзве траціны ўжо не бачаць для сябе прычыны, дзеля якой варта застацца на малой зямлі, якая гарантуе моўную свабоду ды ўнутраную незалежнасць".

Подпісы пад некаторымі фота з рэпартажу Карнея: Сельская гаспадарка - асноўны занятак кечуа; Воўна альпакі ідзе на індзейскія строі; Індзейскія вышыванкі; Старая-кечуа на "лавачцы"; Продак кагосьці з сённяшніх кечуа; Такія "індзейцы" ёсць і ў беларускіх вёсках; Тытажы Атавала.

Мы пісалі групе атавала ў Еўропе, якая падтрым-

лівала свой сайт:

To: info@OtavalosOnLine.com <info@OtavalosOnLine.com>, Date: 15.06.2004, 6:25:11, Subject: Otavalos in Belarus:

"Dear Friends:

We wonder if there are your representatives in East European countries at present. Tens of Native Bolivians were students at the Agricultural Academy in Gorki, Mogilev region, Belarus in the 1980s when we developed the idea of our Society. We were too shy to seek their friendship, support or membership...

Please don't forget us. You are welcome in Belarus.

Ales Simakou

*Belaruska-indzeiskae tavarystva =
Belarusian - American Indian Society"*

Адказаў Сача Расэра (Sacha Rosero Lema), атавала (Otavalan), актывіст у Іспаніі, які поўнасьцю авалодаў мовай кечуа ўжо ў сталым узросце: From: info@otavalosonline.com <info@otavalosonline.com>, Date: 16.06.2004, 0:19:21, Subject: Otavalos in Belarus:

"Hi, thanks for writing us, even though we are not from Bolivia, (we are from Ecuador), we are native americans too. I am guessing but I am sure there some Otavalos around East Europe, my self I am in Barcelona, Spain. What would you like from us?"

Regards,

Sacha Rosero

OtavalosOnLine.com"

(Пасля гэтага перапіска не спынілася.)

Пры вяртанні з Эквадора ў Карнеяў узніклі праблемы па частцы наркотыкаў - зразумела, што часта такія інцыдэнты ўзнікаюць проста з-за культурнай розніцы паміж краінамі і няведання правілаў правозу рэчаў, рэчываў, таму гэта, вядома, было непаразуменнем (у звычайнай краме "набылі мясцовую гарбату") - і гэта не з самых вялікіх праблем, якія напаткалі Ігара як журналіста і чалавека, які перасоўваецца, але ён - член нашай "беларуска-індзейскай сям'і", у якой - поўны плюралізм выказванняў і лёсаў. Іншая справа, што многія думкі мы лічым за лепшае проста не паўтараць.

Літ.:

4805 Кечуа // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. Т. 8. Мн., 1999. С. 242.

9097 Глушаков Ю. Фабрики - рабочим // Гомельскія ведамасці. 1991. 18 мая. С. 5. (Тое ж, што і ў "Голосе народніка" ("социально-революционное издание Товарищества социалистов-народников", Масква): Мексика, Перу - традиции общинности, коллективизма; аўтар - рабочы фабрыкі "Палесдрук")

4373 Карней І. Арнольд Шварцэнегер, ён жа - пародыя на Тарзана // Звязда. 1994. 22 снеж. С. 5. (О. Генры, "Правадыр чырванаскурых", "Адзін дома II: згублены ў Нью-Ёрку".)

ЮЗЕПЧУК Сяргей (2 - 2-ая інфармацыя пра яго ў серыі БСІ пры ўмове, што артыкул у нулявым выпуску - "Культура. Нацыя" (№ 28, 2021) - перайменаваць з "... Тамара" ў "... Сяргей") - дакладна беларускія карані пацвердзіць усё яшчэ не можам, але для меркавання пра іх ёсць важкія падставы. У літаратуры 1920-50-х гадоў не было сведчанняў пра беларускае паходжанне вучонага з кідкім беларуска-ўкраінскім прозвішчам, але на яго ўказала ўдава Юзепчука (яе ліст аўтару БСІ ад 23.10.1989 г.; пазней высветлілася, што бацька яго атрымліваў раннюю адукацыю на Валыні - гэта можа сведчыць пра ўкраінскае паходжанне бацькі, але ў такім выпадку трэба разглядаць паходжанне маці: сям'я Сяргея звязаная з гісторыяй беларускай чыгункі). Магчыма, яго неяк цягнула на Палессе як радзіму продкаў, калі, загадваючы гербарыем флоры еўрапейскай часткі СССР у Батанічным інстытуце і актыўна працуючы "ў полі" на тэрыторыі краіны, прыняў непасрэдна ўдзел і ў геабатанічным вывучэнні БССР, апублікаваў яго вынікі ў тым ліку і ў Менску ("К флоре Полесья", 1925)? Паміж смерцю Юзепчука і некралогам (1959), падпісаным ураджэнцам Гомеля і яго вучнем М. І. (Э.) Кірпічнікавым, і публікацыяй у "Информационном бюллетене" савецкіх вайскоўцаў на Кубе (1990), падрыхтаванай А. Карлюкевічам, мы не знаходзілі асобных артыкулаў пра яго дзейнасць, але звесткі пра яе былі раскіданыя па выданнях, што выходзілі ў самых розных краінах.

Экспедыцыя Юзепчука ў Лацінскай Амерыцы мела выключнае значэнне як для савецкай біялагічнай навукі, так і для беларуска-індзейскіх сувязей, лічылі мы. Пра ролю Юзепчука і кіруючую ролю акадэміка Вавілава пісаў і І. Фрэйдберг, студэнт-раварыст, які падарожнічаў разам з Сяргеем Васільевічам:

"Калекцыі насення і раслін, сабраных С. В. Юзепчуком у Перу, Балівіі і Чылі, разам са зборамі С. М. Букасава ў Мексіцы, Гватэмале і Калумбіі ўвайшлі ў асноўны фонд калекцыі насення і раслін Інстытута раслінаводства, а іх работы з бульбай зрабілі сапраўдную рэвалюцыю ў селекцыі гэтай расліны.

- Часам я і сам, - расказваў Юзепчук, - уносіў прапановы ў парадак работы і маршруты экспедыцыі. Калі гэтыя прапановы не разыходзіліся з меркаваннем Мікалая Іванавіча, то ён ухваляў іх і ўсяляк падтрымліваў. Калі ж лічыў памылковымі, адхіляў самым рашучым чынам. Рабіў ён гэта, аднак, вельмі тактоўна, ніколькі не кранаючы майго самалюбства, таму што заўсёды аргументаваў сваю нязгоду".

Юзепчук меў складаныя адносіны з акадэмікам Вавілавым (з настойлівых лістоў апошняга з просьбамі паскорыць апрацоўку матэрыялаў экспедыцыі ў Лацінскую Амерыку можа скласціся ўражанне пра надзвычай цяжкі характар Юзепчука - закранутае самалюбства кіравала ім у нейкай ступені нават у навуцы, якой служыў?): паводле сведчання Т. Л. Юзепчук, ён хваравіта ўспрыняў вылічэнне з зарплаты не забяспечаных дакументамі лацінаамерыканскіх выдаткаў, але і не прымаў

Уважасяні Аляксандр Васильевіч,
я пачула Вашэ другое пісьмо, трэці прыемаю,
што не сразу атветыла Вам. Очо некалькіх асорт-
ных мена, там-вак я пачала, пасляшчы Вк
не бласла, то шырокай макаронамі не будзе,
Кроме того, как мне обожали Кирпичников М.И.
(о котором я Вам писала в своем первом письме)
то Вк трудно из Тамбова посылать рекомендацию
в Ленинград. А без архивов совсем трудно что-либо
сделать. Я в первом письме писала Вам об этом
картотеку Райкштейна, который работает в архиве
Ивановича еще и пишет книгу о этнографии восточ-
ной Америки. Могу дать Вам телефон Моисей,
Ильича Кирпичникова 230-22-78, который сейчас
неграмот С.В. Все данные этого журнала я Вам
тоже написала он (Потомственный Мир) конечно Вк
мог бы пойти в Вашу библиотеку. Мне кажется,
что даже не будучи биологом из неграмотного мешка
много узнал для статьи. Вам первый водок не
мешков ли этикетки С.В., в статье нет,
Он систематиче и в Алексее никакого отношения
не имеет, но тем-как Бурасов (первый глава Вавилова)
то вероятно Труманов не мог продолжить этнографию

Letter from Tamara Yuzepchuk (Юзенчук) 1989-11-28 p. 1 of 4

от ВМРа, то Вавилов попросил С.В. продолжить ее.
После этнографии под руководством Воронца (который
делался из С.В. продолжил этнографию еще на 2 года
уже один от ВМРа. После возвращения он написал
статью на которую сразу откликнулся Америка и
стали писать уже работу о картофе. За первую книгу
о картошке дали в ВМРе. А потом случилось
вот что. Он будучи помощник какому-то доктору
пов за картошку и т.д. не привез, ВМР стал у
него вычитывать из записки. Вавилов в это время
был Заграничен. С.В. обиделся и перестал писать ра-
ту о картофе. Бурасов был замешан в этой
работе, причём по мне, просил познакомиться ко-
только, говоря, что работа у С.В. уже кончена, что
он может ее сдать в таком виде как есть только
его трудолюбивость к себе ему мешают. С.В. обид
не прощала. А потом э чья-то, что Бурасов напи-
сел эту работу и посылать за не чья-корра. А
от Райкштейна я недавно узнала что Бурасов
подбито выступил против Вавилова в ВМРе
в это злосчастное время. Видно С.В. Знал об
этом, так-как создав, что дружел Бурасов
поддержки членом, но ошибся. Но я думаю,

Letter from T. Yuzepchuk, botanist Sergei Yuzepchuk's widow 1989-11-28 p. 2 of 4

удзелу ў цкаванні генетыкаў, антывавілаўскай кампаніі -
у адрозненне ад Букасава.

Характарызуючы эпоху, удава пісала нам
28.11.1989 г. пра лёс бульбяных работ Юзепчука: "адмо-

то отключившись от души к ней продолжил этой работе
ок невольно спас себя. ВМР был в личном положе-
нии чем ВМР. во времена этого авантюризма
Алексее. С.В. я думаю так-же никогда не пошу-
тил, у него был не только характер, но он был
глубоко порядочным человеком. Конечно Труманов
я Вам больше писал свавати не могу. Думаю
- что и в архивах много нет. А историю с Трумановым
известна Райкштейну и возможно он осветит
ее в своей книге. Относительно моей работе
в Ин-те Этнографии А.Н. отнесений в работе
С.В. не имела. Я находилась и работала
там 48 лет ходо-ружичей, Вк пишете, что
на работе Кирпичникова знаете, что Воронцов
привез рекомендацию в Музей Этнографии, а
С.В. привез не просто для себя и не в таком
большом количестве, так-как у него еще хватил
денег на обратный билет, как мне сказал
Райкштейн, он без моего переезда и отъезда
договор картотеки. Вот все, что я могу Вам
поведать, остальное Вк узнаете из переписки
от Райкштейна и Кирпичникова,
Большинство фотографий конечно будут

Letter from T. Yuzepchuk 1989-11-28 p. 3 of 4. Her work at the Institute of Ethnography (Kunstkamera, Leningrad)

у Райкштейна. Но возможно он при-
-будет и поделится с Вами.
У Вас есть его адрес и телефон.
Кроме того он говорит, что Вк ему
писали.
Желаю Вам успеха в Вашей
работе.
Всего хорошего
Уважасяная Вас Т.А. Юзепчук,

Letter from T. Yuzepchuk 1989-11-28 p. 4 of 4

віўшыся ад далейшага працягу гэтай работы ён між-
вольна выратаваў сябе". (Але ў 1937 г. з'яўляецца, у
прыватнасці: Юзепчук С. В. Новые виды рода Solanum из
группы Tuberarium Dun. // Изв. АН СССР, сер. биол. 1937.
№ 2. С. 295-331.)

...У 1925 г. - у складзе групы вучоных пад кіраўніц-
твам Ю. Воранава, якая накіравалася спачатку на Кубу,
потым у Мексіку, адтуль у Гватэмалу і Калумбію. Усе
астатнія ўдзельнікі вярнуліся на радзіму, а Юзепчук ру-
шыў далей адзін, наведваюшы Перу, Балівію, Чылі, Арген-
ціну.

Маршрут першага этапу экспедыцыі падае С. Бука-
саў у "Раслінах, што вырошчваюцца ў Мексіцы, Гватэ-
мале і Калумбіі" (1930). Пра самую паўночную частку
яго Букасаў пісаў:

"Мясцовасці Паўночнай Мексікі, на якіх праходзіў

Уважэнны Александр
Васильевіч, я атрымаў Ваше пісьмо
от 3/11 і спешу Вам сваёе адказанне.
Оно мне очень понравилось, Вы молодцы,
Телесны абразам, што свідчаліся с цудоўным
Латынскім Амарэкам. Возможно, што
еще есть кто помнит статью С.В. о
картофеле о которой я Вам писал.
Кедров Вавилев очень оценил ее, да и
сам С.В. говоря мне, что он получил
очень заинтересованный отзыв на нее из
Америки, где считают, что он сделал
открытие в этой области.
Повторять не буду; но думаю, что благода-
ря тому, что он отказался от дальнейшей
работы над картофелем (БЧМки обещали)
он немало спас себе от цесити Вавилев
в годке сталинизма, на твару подумав
в которой придет Букасов, он бы не
спасобете. Относительно Райнштейна:
я жила у себя фотографиров С.В.
сделавшую в Аргентине для цесити-
верения и дома ее Райнштейну

Letter from T. Yuzepchuk 1990-06-08 p. 1 of 2. S. Yuzepchuk, N. Vavilov, S. Bukasov and Stalinism

для переписки, кроме того для твоей
письма для еще последнего фотографа
С.В. Не думаю я Занду в немуд в
архив и попросу его сделать это
позднее, чтобы переписать их и
Вам. Кроме того попросу его
позднее послать Вам отпечатки
(как Вы говорите) обзор его работы.
Соразно, что Вы посылите еще
также письмо.

Плановарно Вас за письмо,
надеюсь, что Вы и в будущем
будете информировать меня.

С уваженнем Т.И.
Юзепаўчык

Letter from T. Yuzepchuk 1990-06-08 p. 2 of 2

наш маршрут, як было сказана, ляжаць па-за раёнам
распаўсюджання асельных земляробчых плямён у стара-
жытнай Мексіцы. Гэта вобласць качавых плямён атамі.
Яшчэ да нядаўняга часу, каля сотні гадоў назад, гэты
шлях быў пад пастаяннай пагрозай так добра вядомых
нам з дзядзінства каманчаў, апашаў (у іспанскім вымаў-
ленні апачаў) і шматлікіх плямён чычымекаў. Тутэйшыя
гацыенды ўяўлялі сабой умацаваныя для абароны ад
набегаў індзейцаў пункты. Асобныя індзейскія плямёны,

10/IX-90. Уважэнны Александр
Васильевіч, после получения
Вашего письма я обратилась в
Ботанику Моисею Миселю Куринич-
еву, (который, как Вам известно
писал несколько С.В.) чтобы он
помог найти эту работу о цесити
картофеле в «Результате социальни-
ческого растениеводства за 1940г».
По памяти у Вас в словах очень плохо
написано второе слово. Моисей Мисель
просит Вас написать ему лично эту
примечку, название по латынскому написанию
ясно. Он сказал, что у него сейчас
есть работа С.В. о цесити картофеля,
но он договорился с Вами написать.
Его адрес: Ленинград П-29 ул. Профе-
ссора Попова №4. Ботанический
Институт Гербарий М.И. Куриниче-
вой индекс, 197-029.
Моисей Мисель в отпуске, но
думаю, что Куриничев Будучи бота-
ником, скорее может Вам помочь.

The last letter from T. Yuzepchuk 1990-09-10 p. 1 of 2

Лео я советвала дае Вам адказанне
и в М.И., может быть у них в
архиве есть эта работа.
Кайншты таксама так і мне
не вольму Вы абрацаеце і што Вас
проси прыняць «серьезно» публікацыю
о цесити картофеля.
Всего хорошего и большого
спасибо
Уваженнем Вас Т.И.
Юзепаўчык

Апошні ліст ад Тамары Юзепаўчык 1990-09-10 с. 2 з 2-
х

у прыватнасці некаторыя плямёны апашаў, вялі аселя
лад жыцця, мелі пасяленні і займаліся земляробствам,
вырошчваючы кукурузу і іншыя туземныя расліны. Па
культурным узроўні ўсе гэтыя плямёны стаялі значна
ніжэй ацэкаў". (Калі "гацыенды" - гэта адзін з рускіх
"традыцыйных" варыянтаў для іспанскага слова "асьен-
да", то ўжыванне формы "апашы", якая "паходзіць" з
французскай мовы, будучы ў Мексіцы або ўспамінаючы
Мексіку, - зусім недарэчна, хаця, вядома, у Расійскай імпе-
рыі і як мінімум у раннім СССР французская мова выву-
чалася, асвойвалася значна больш, чым іспанская.)

Фрэйдберг пра поўнач: "Удзельнікамі экспедыцыі
была вывучана поўнач Мексікі з плантацыямі пулькавых
агаў, накрытыя зараснікамі кактусаў пласкагор'я

To: International Potato Center
Centro Internacional de la Papa
Apartado Postale 5969
Lima 400, Peru

April 12, 1990
Gomel

Dear Sirs,

Our small society researches in Byelorussian-American Indian connections.

We are interested in the history and ethnic/social influences of the potato in Byelorussia. One of the most important persons in our sphere is Sergei V. Yuzepchuk (1893-1958, Юзепчук, Juzepczuk), a Leningrad scientist of Byelorussian descent.

Maybe you have some specific (first of all Latin) American (his bibliography) information about this Soviet botanist's expedition in South America? We register all sources and try to copy them.

Thank you very much
We wish your Center successful activities.
Sincerely,

 - Ales Simakou,
Byelorussian-American Indian Society
USSR, BSSR, 246049, Gomel
S. mikradistrict, 49-78.

**Letter to International Potato Center (Lima, Peru)
1990-04-12**

мексіканскай высакагорнай даліны, сабраны багатыя калекцыі насення і раслін на захадзе і ўсходзе краіны ад узбярэжжжа Ціхага акіяна і да Мексіканскага заліва. поўдні Мексікі, у гарах, дзе перамяшчэнне магчыма толькі вярхом на конях па караваных сцежках.

Маршрут аказаўся цяжкім, але мы былі ўзнагароджаныя багаццем сабраных узораў насення і раслін ва ўсёй іх разнастайнасці - ад прадстаўнікоў субтропікаў на берагах Ціхага акіяна і Мексіканскага заліва да насельнікаў высакагорных раёнаў, блізкіх да нашых умоў".

Фрэйдберг: "З Сяргеем Васільевічам Юзепчуком я сустрэўся зноў праз тры гады ў Маскве, калі ён запрасіў мяне прыняць удзел у экспедыцыі ў сярэдняазіяцкія рэспублікі для вывучэння раёнаў распаўсюджвання каўчуканосаў. Натуральна, што М. І. Вавілаў і яго ідэі былі частым прадметам нашых гутарак. Расказваючы аб экспедыцыі ў Чылі, Перу і Балівію, здзейсненую ім па заданні Інстытута раслінаводства, Юзепчук не пераставаў дзівіцца празорлівасці Мікалая Іванавіча. "Яго рэкамендацыі, - казаў Юзепчук, - былі настолькі адпаведныя, што калі ў пачатку сваёй працы я часам сумняваўся ў мэтазгоднасці абіраных ім маршрутаў, то неўзабаве ўсе мае сумневы адпалі, бо заўсёды аказвалася, што ён меў рацыю. А гэтыя ўказанні Вавілаў даў да сваёй паездкі ў Паўднёвую Амерыку".

Юзепчук меў кантакты з індзейскім насельніцтвам на гарадскіх рынках, дзе гандляры даволі неахвотна прадавалі насенне, і ў іх вёсках. Канкрэтныя этнасы і падрабязнасці кантактаў з-за адсутнасці доступу да адпаведнай інфармацыі дзённікавага характару высветліць складана, але з апублікаваных крыніц, пры ўмове іх спецыяльнага вывучэння на прадмет кантактаў з асобнымі этнасамі, можна меркаваць, што на поўначы Мексікі даследчыкі з вялікай верагоднасцю мелі іх, хаця і не маглі ўжо стаць ахвярамі набегу апачаў і каманчаў, але ведалі, памяталі пра іх колішнюю прысутнасць там. У паўднёвым Чылі Юзепчук сутыкаўся з мапучэ - мы, зразумела, ніколі не

Prof. C.M. Ochoa
International Potato Center
P.O. Box 5969 Lima - Peru

October 8, 1990
Gomel

Dear Prof. Ochoa:

Thank you very much for your letter of May 9, 1990. I am very pleased to know you respect the scientific work of Dr. S. Yuzepchuk.

Thank you very much for your good wishes. In fact, there are the archives of S. Yuzepchuk and many other sources in the USSR. But we have many problems with access and research technique.

I can inform you that one our biographical article on Yuzepchuk published in an information bulletin of Cuba in April, this year.

I am sorry for not sending the xerocopy from the Soviet Plant Industry Record, 1940, N4 for a long time. At first, I was not successful in Byelorussia, and a copy of S. M. Bukasov's article 'New wild potato species from Argentina and Uruguay' was the first received from four information centers in Moscow and Leningrad in which I ordered the copies. I looked up a bibliography of S. M. Bukasov in Russian Botanists. A Bibliographical dictionary. Comp. by S. Lipshits. Moscow, 1947, vol. 1. There is the mentioned article (N4 of the Record, pp. 3-12). There is no any separate description of Solanum Kaufmannii. Today I received 'Wild species as initial material in potato breeding' by A. J. Kameraz (pp. 13-29), but I am afraid it is not that one you need, although S. Kaufmannii is listed on page 13. However, I am enclosing this article.

I hope you know of the Bulba (Potato) encyclopedic published in Minsk, Byelorussia (1988). Your name is mentioned on several pages.

We are very interested in your biography and achievements and especially your Indian connections and attitudes. Our society plans to popularize the historic and modern Indian use of the potato. We collect a potato library, including foreign editions.

I am very much obliged to you.
With best regards,

 - Ales Simakou, BAIS
Gomel, 246049, BSSR, USSR

Letter to Prof. Carlos M. Ochoa, Centro Internacional de la Papa (CIP) (Lima) 1990-10-08

прапускаем магчымаасці акцэнтаваць, што ў адным з мясцін Паўднёвай Амерыкі, якое не ўдакладняецца, Юзепчук, прыняты за каморніка, ледзь не быў забіты камянямі.

...Юзепчук у лісце А. П. Ільінскаму з Уакапістана (перуанскі дэпартамент Хунін) пісаў (13.1.1927) пра "высокаандыйцаў": "Бачыў статкі лам, што суправаджаліся маляўнічымі нашчадкамі старажытных "інка": відовішча велічнае".

На жаль, апісанне ходу савецкіх экспедыцый і сабраных калекцый рабіў Букасаў, а сам Юзепчук у асноўным абмежаваўся такімі тэкстамі, як кароткая справаздача "Аб паўднёваамерыканскай экспедыцыі Усесаюзнага інстытута прыкладной батанікі і новых культур" і сумеснае з Букасам паведамленне "Да пытання аб паходжанні бульбы" ў "Працах Усесаюзнага з'езда па генетыцы, селекцыі, насенняводстве і племянной жывёлагадоўлі" (1929). У тым жа годзе М. І. Вавілаў пісаў у папулярным часопісе "Прырода" пра "надзвычайныя факты", выяўленыя экспедыцыямі Букасава і Юзепчука, пералічваючы культурныя расліны, характэрныя пэўным "агменям формаўтварэння", якія адпавядалі краінам,

народам і культурам Новага Свету: бавоўна, фасоля (Мексіка), кукуруза, какава, дыннае дрэва (Гватэмала), аракача (Калумбія), амарант, гарбуз (Перу), бульба, кіноа, улююка (Балівія). У Паўднёвым Чылі знаходзілі другі агмень бульбы, суніц і іншых раслін. Бразілія разглядалася як верагодная радзіма некаторых відаў бавоўны, фасолі і іншых "важных раслін". Менавіта з гэтымі раслінамі мелі справу Юзепчук і яго калегі на іх радзіме.

Экспедыцыя С. Юзепчука, яго збіральніцкая праца і агульнымі намаганнямі яго калег па вывучэнні цэнтраў паходжання культурных раслін і выяўленні новых сартоў - сапраўды значны эпізод, да якога варта вяртацца. Роля С. В. Юзепчука адзначаная, акрамя М. Вавілава і І. Фрэйдберга, многімі іншымі вучонымі і папулярызатарамі, у прыватнасці М. Ільніным у кнізе "Горы і людзі: Апавяданні аб перабудове прыроды", якая выйшла і ў амерыканскім (Філадэльфія, 1935), і ў беларускім (1937) выданнях. Пры гэтым недарэчнае прыпісванне С. Букасаву знаходак і ў гарах Перу, Балівіі і Чылі можна лічыць яшчэ адным тонкім сведчаннем пра атмасферу "культуры асобы", якая панавала ў СССР.

Літ.:

2190 Юзепчук С. В., Букасов С. М. К вопросу о происхождении картофеля // Труды Всесоюзного съезда по генетике, селекции, семеноводству и племенному животноводству. Т. 3. Л., 1929. С. 593-611.

8214 Культурные виды картофеля // Бульба: энциклопедический справочник по выращиванию, хранению, переработке и использованию картофеля / редкол.: И. П. Шамякин (гл. ред.) и др.; худ. В. Г. Загородний. Мн., 1988. С. 213-215.

2032 Тернистый путь картофеля // Советская Белоруссия. 1987. 17 дек.

4900 З. С. Бульба // Наша слова. 1995. 10 кастр. С. 5.

4561 Все любят "папу"... потому что папа - это картофель / [подг. под рук. И. И. Бусько и М. И. Юхневич] // Хозяин 1998. № 12. С. 10-11. (Материалы подготовлены под руководством зам. дир. БелНИИ картофелеводства И. И. Бусько и заведующей отделом технологии производства картофеля БелНИИ картофелеводства М. И. Юхневич.)

11512 Пучынскі У. Дзень бульбы на "Белагро" і ў сядзібе "Заречаны" // Краязнаўчая газета. 2018 (?). ("Источник: "Краязнаўчая газета" - 2018-06-21": https://csl.bas-net.by/press-nan/2018/06/21_dzen_bulby.pdf.)

Алесь Сімакоў,
даследчык беларуска-індзейскіх сувязей.
Ales Simakou (baicri@tut.by),
researcher of Belarusian-Indian (American
Indian, Native American, Amerindian, First Nations)
connections.

Індзейцы, Indianie, Indians, indigenas, indios de America у Belarus, Bielorrusia. Алесь Сімаков, беларуска-індзейскія сувязі.

"Ліда: учора, сёння, заўтра"

У рамках краязнаўчага праекта "Мой горад у сэрцы маім" супрацоўнікі дзіцячай бібліятэкі арганізавалі краязнаўчую гадзіну "Ліда: учора, сёння, заўтра" для выхаванцаў ДУА "Адмысловы дзіцячы сад № 16 г. Ліды".

Дзеці здзейснілі пазнавальную вандроўку па нашым горадзе, убачылі, якімі былі раней вуліцы і дамы, што цяпер выглядаюць зусім па-іншаму, пазнаёміліся з гарадской архітэктурай, распавядалі, у якіх месцах яны любяць бываць і паспрабавалі правяць сваю фантазію ў гульні "Горад будучыні".

ТК "Культура Лідчыны".

Народны драматычны тэатр "Ракурс" Палаца культуры горада Ліды адзначыў 75-гадоў з дня заснавання

У свой юбілейны вечар адзін з найстарэйшых тэатраў Гарадзенскай вобласці прыгатаваў для глядачоў яркі тэматычны вадэвіль "Тэатр - цуд на ўсе часы" з удзелам харэаграфічнай групы народнага ансамбля песні і танцу "Лідчанка" і народнай эстраднай студыі "Ліда-мюзікл".

Са словамі віншаванняў на святочным мерапрыемстве выступілі галоўны спецыяліст аддзела культуры Лідскага райвыканкама Наталля Вайцюкевіч і дырэктар Палаца культуры горада Ліды Ірына Тур. Было адзначана, што 75 гадоў - гэта выдатная і годная дата, якая гаворыць пра многае: пра насычаную гісторыю тэатра, пра душэўныя спектаклі, пра шыкарных акцёраў, і, безумоўна, пра несканчоную цікавасць глядачоў.

Скарбонка ўзнагарод тэатра "Ракурс" папоўнілася ў гэты дзень ганаровай граматай кіравання культуры Гарадзенскага аблвыканкама і падзячным лістом Гарадзенскага абласнога метадычнага цэнтра народнай творчасці. Удзельнікам аматарскага аб'яднання, якія ўнеслі значны ўнёсак у развіццё калектыва, былі ўручаны падзячныя лісты дырэктара Палаца культуры горада Ліды.

У гэта свята асабліва цёпла гучалі пажаданні ўсім службоўцам тэатра "Ракурс": гучных прэм'ер, новых вяршыняў, запамінальных роляў, захапляльных апладысмантаў і самых удзячных глядачоў!

ТК "Культура Лідчыны".

Рэдактар Станіслаў Вацлававіч Суднік

Адрас рэдакцыі:

231282, г. Ліда, вул. Лётная, 7а.

Адрас для паштовых адпраўленняў:

231282, г. Ліда-2, п/с 7.

E-mail: sudnik@list.ru, sejlawicz@gmail.com

Газета падпісана да друку 4.12.2023 г.

Фармат А-4.

Аб'ём 3,25 друкаванага аркуша.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі. Рэдакцыя рукапісы не вяртае.

Газета размяшчаецца на сайтах: <http://nslowa.by/>; <http://pawet.net/>; <http://belkiosk.by/>

Дазваляецца самастойная раздрукоўка на паперу.